

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 71. szám

2006. ŐSZ

Handwritten signature or initials.

Tartalom

IGEHIRDETÉS

Ordass Lajos: A bűnbocsánat éltet (Mt 18,23-35) 1

EMLÉKEZÜNK

Ittész János: Ötvenhatra emlékezem - az én ötvenhatom 4

Id. Zászkaliczky Pál: Egyházunk 1956-ban

Események, emlékek, kitekintés 5

Dóka Zoltán: A környezet felelőssége (részlet) 16

VERS

Buda Ferenc: Fohász a virradatban 18

TANULMÁNY

Ittész Gábor: Coram Deo - Gondolatok a lutheri reformáció
antropológiájához 20

Kiss Róka: Néhány adalék a protestáns egyházpolitika alakulásához
a „hosszú ötvenes”-ekben, különös tekintettel 1956-ra 25

SZEMLE

Tekus Ottó: A Túróczy-hagyaték Alapítvány 32

Jankovits Béla: Gondolatok az Igazság és kiengesztelődés
című könyv olvasásakor 33

Boleratzky Lóránd: A „diakóniai teológia” - ahogy Vajta Vilmos látta 37

POSTÁNKBÓL 40

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 44

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 71. szám – 2006. ŐSZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

A bűnbocsánat éltet*

Alapige: Máté 18, 23-35.

Jézus Krisztus Urunknak minden időben sok keményfejű, nehezen értő tanítványa van. Ma is. Régidőkben is így volt. Első tanítványai között is. A legnehezebben értők egyike a nagy apostol: Péter volt.

Ha az okot keressük, amely miatt Jézus ezt a példázatot elmondta, akkor éppen Péter keményfejűségére bukkanunk. Az ő kemény fejébe sem akart beleférni a megbocsátás evangéliuma. Közvetlenül a példázat előtt olvassuk, hogy Péter Jézushoz ment ezzel a kérdésével: „Uram, hányszor lehet az én atyámfiának ellenem vétkeznie és nékem megbocsátanom? Még hétszer is?” Jézus így válaszolt: „Nem mondom néked, hogy még hétszer is, hanem még hetvenhétszer is.”

Jézus válasza nagyon alkalmas volt arra, hogy hallgatói könnyen megjegyezzék. Még máig is tudják — nem keresztyén emberek is.

Urunk mégsem elégedett meg ezzel. Mert így, ahogyan ez a mondat hangzik, szinte beteljesíthetetlen, szívet nehezítő parancsnak hangzik. Pedig Jézus evangéliumot hirdetett, mely fölszabadít. — Ezért mondta ezt a példázatot.

Van bennem egy bizonyos fokú aggodalom, hogy sok keresztyén-ember — nem veszem ki közülük magunkat sem — nem úgy olvassa és hallgatja ezt a példázatot, mint evangéliumot.

Hallgatjuk, mint a gyermek az idegfeszítő mesét, és amikor végére érünk, annyira fölháborít, megkeserít annak a szolgának a szívtelensége, hogy gondolataink itt megrekednek. Igehirdetéseinkben is legtöbbször így van ez.

Abból a célból, hogy ezt ma elkerülhessem, tudatosan vállalom a példázat magyarázatának aránytalanságát. Lényegesen több időt szándékozom fordítani a példázat első részére. Azzal a jó meggyőződéssel teszem, hogy e szándékomhoz bírom Isten beleegyezését.

Jézus hasonlata azzal kezdődik, hogy volt egyszer egy király, aki egyik szolgájának 10 000 talentomnyi — elképzelhetetlenül nagy — tartozását elengedte.

Itt van ennek a történetnek a szíve. Ez keresztyénségünk veleje. Ezt a történetet így kizárólag csak Jézus tudta elmondani. Ilyesméről ezen a világon csak a keresztyénség tud.

Minden vallásban — gyöngébb vagy erősebb hangsúllyal — szó esik a bűnbocsánatról. De minden más vallásban a menetirány pontosan a fordítottja annak, amit a keresztyénségben látunk. A vallások sokasága, amelyeket emberek alapítottak, szinte egybehangzóan azt tanítja, hogy először az embernek kell áldozatot áldozat után meghoznia. Azt az áldozatot is, hogy valakinek megbocsátja, amivel igazságtalanul vétett ellene. És ha az ember ebbe jól belegyakorolta magát — ha

* Ezt az igehirdetést Ordass Lajos Budapesten Zuglóban készült elmondani 1956. október 28-án, de - mint ő maga írja - „elmondásában a háború eseményei meggátolták”. Megjelent in: Ordass Lajos: Válogatott írások (szerkesztő Szépfalusi István) EPMSZ Bern, 1982. 292-296. l.

megfelelő érdemeket szerzett —, akkor esetleg odaléphet Isten elé azzal a reménységgel, hogy ennyi jóság láttán Isten talán neki is megbocsát.

Megpróbáltam elképzelni, hogy a vallásalapítók közül bármelyik hogyan mondhatott volna el ehhez hasonló történetet.

Ilyenféleképpen: Volt egyszer egy jóságos király. Országát álöltözetben járta végig. Láta, hogy szolgálói milyen szívtelenül fojtogatják egymást apró tartozások miatt. Aztán találkozott egy szolgálójával, akinek egyik szolgatársa valóban tartozott 100 dénárral. A király megfigyelte e két szolgálójának a találkozását. Az adós szolga haladékként könyörgött, és felesége, valamint gyermekei számára irgalomért. A hitelező szolga megszánta őt, és nagylelkűen elengedte szolgatársának a 100 dénár tartozását. A király palotájába idéztette ezt a szolgálóját, számadásra. Ez szorongva ment a király elé. A számadáskor kitűnt, hogy nem kevesebbel mint 10 000 tálentommal tartozik királyának. A megriadt szolgának a király ezt mondta: Ne félj! Láttalak téged, amikor elengedted szolgatársad kis adósságát. Derék embernek ismertelek meg. Jutalmul most én elengedem neked egész mérhetetlen tartozásodat.

Földi vallásalapító csak így vagy ehhez hasonlóan mondhatott volna el ilyenféle történetet. Így is szép lett volna a történet.

De úgy, amint Bibliánkban olvassuk, kizárólag Isten Fia, Jézus mondhatta el. Áldott legyen érte, hogy elmondta!

Az Isten és ember közötti kapcsolat ezzel kezdődik: A király elengedi a tartozást. Éppen ez az evangélium! Ezt jött elmondani Jézus. Jó volna egyszer az evangéliumokat ennek szem előtt tartásával végigolvasni.

Jézus egyetemes kegyelmet hozott. Akik hallgatták, szavából ezt értették meg. Emiatt lázadoztak ellene az emberi szabályokkal telítődött vallás képviselői — a farizeusok és az írástudók. De éppen ezért ragaszkodtak hozzá — egyetlen reménységükhöz — a vámszedők és a bűnösök.

Ez a vasárnap a reformációra való emlékezésünk hetét nyitja meg. Ha azt kérdezi valaki, hogy mi az, amit a reformáció valójában visszaállított eredeti értékében, annak most azt válaszolom, hogy pontosan ezt: A bűnbocsánat boldogító evangéliumát! Azt, hogy Isten *előbb* bocsát meg. Érdemünk nélkül. Kegyelemből.

És ha az egyház úgy akarja végezni szolgálatát a mai világban, hogy szolgálatának egyáltalában értelme legyen, akkor éppen ezt kell hirdetni: A kezdetnél — Isten és ember egymáshoz való viszonya rendezésének a kezdeténél — Isten áll. A szeretet, a megbocsátás, a köszönet Istene. Őhöz nem úgy kerülünk közel, hogy mi menetelünk feléje és mi keressük Őt, hanem egyedül úgy, hogy Ő jön hozzánk, és Ő talál meg minket minden eltévelyedtségünkben vagy elrejtőzködésünkben.

Nekem ma fölhatalmazásom van — nem, nem jól mondom! —, nekem ma parancsom van arra, hogy hirdessem neked: Isten minden tartozásodat elengedi. Mind a 10 000 tálentomot. Eggyel sem kevesebbet, mint amennyi vétkeid van. Akár hihető, akár hihetetlen ez számodra. Azt is, amit senki emberfiának, még lelked legbensőbb társának sem mondottál el. Azt is elengedi, amit rajtad kívül egyedül Isten tud. Sőt: megbocsátja még azt a bűnödöt is, amelyről talán még azt sem hiszed és nem tudod, hogy bűnöd az. Ismeretlen bűneidet is.

Ez a fölhatalmazást és ezt a parancsot kaptam Istentől. Tehát az ő nevében beszéltem.

Hogy Istenhez való viszonyod milyen lesz, hogy egyáltalában megnyugtató módon rendeződik-e — vagy másként kifejezve —, hogy lelki békességre jutsz-e, az attól függ, hogy Jézus példázatainak erejét megfigyeled-e, elfogadod-e, és főként: szívedbe zárod-e.

Itt van keresztyéniséged kezdete, lényege, befejezése, mindene!

A többi, miről a példázatban szó esik — az következmény. Következmény. Nem előfeltétel. Ez persze semmiképpen sem jelenti azt, hogy lényegtelen. Ellenkezőleg! Nagyon fontos! Erről a következményről — a folytatásról — aránylag rövidebben akarok ma szólni. Bár egész igehirdetést is ki lehetne vele tölteni.

A következményt tévesen lehet — és szokás levonni. Kétféle tévedésre mutat rá ez a bibliai tanítás.

Tévedtek a szolgatársak is, akikről azt olvastuk, hogy lelketlen hitelező szolgatársukat látva „fölkötött meg szomorodának, és elmenvén, mindent megjelentettek az Urukknak”. Tehát följelentették. Ennél a fölháborodott árulkodásnál sokkal jobban tették volna, ha kíméletlen szolgatársukat igyekeztek volna szívvel rábeszél-
ni, hogy térjen észére. De még ennél is sokkal jobban tették volna, ha fojtogatott, szorongatott szolgatársuknak segítségére siettek volna. Ha összeadták volna az a potom 100 dénárt, és így társukat, feleségét és gyermekeit megszabadították volna az adósok tömlőcéből.

Mert tévedés az, ha az emberi hálátlanságot csak megítélni tudjuk, de közben elfelejtjük — nagy fölháborodásunk miatt — a bajban lévőket megsegíteni.

A másik végzetesen téves módon levont következtetést ennek a szívtelen szolgál-
nak a példája mutatja. Kegyelmet fogadott el, kegyetlenséget gyakorolt.

Vizsgáljuk meg jól saját szívünket. Tényt állítok: Csak azért élünk — még ma is —, mert irgalmas Istenünk van, bűnbocsátó. Aki megszán. Ez a tény kötelező erejű.

Forgasd meg szívedben a kérdést, hogy nem volna-e valaki számára éltető, gyógyító, fölszabadító, ha te meg tudnál neki bocsátani. Nem részletezek. Rád bízom e kérdés eldöntését. Azért, hogy ne az én rábeszélő szavam legyen az, amely meggyőz téged. Az a nézetem: Sokkal jobb neked, ha a saját szíved győz meg téged.

A bűnbocsánat éltet. Isten irgalma éltet. Ha nem volna irgalmas, akkor már régen végünk volna. — A gyűlölet ugyanis öl. Mindenütt és mindenkor öl.

A megbocsátás hiánya a világot taszította nyomorba. Kérésem hozzád ez: Fogadd el Istentől egész életedre a bocsánatot. Megkaphatod. Adja. — Fojtogató gyűlölet helyett pedig, éltes! — Megbocsátással.

Itt kellett volna „Ámen”-t mondanom. Mindenkor máskor, a múltban és valószínűleg a jövőben is, itt lenne a helye az „Ámen”-nek.

Csak Budapesten, Magyarországon, 1956. október 28-án nem.

Véres harcok szörnyű szorongatásai között népünket Isten sorsfordulóhoz állította.

Jézus példázata a sorsfordulónak ebben az órájában hangzik felénk. Benne egész nemzetünknek bűnbocsánatot kínál. Minden bűnünkre. Tengernyi bűnünkre. Sorsunk jobbra fordulása attól függ, elfogadja-e ez a nép Isten bűnbocsátó kegyelmét, és helyesen vonja-e le ennek következményét.

Megbocsátás útjára lép-e?

Ittész János

Ötvenhatra emlékezem

– az én ötvenhatom –

Csak egészen szubjektív vallomásra telik, nem is gondolhatok valami hűvös-tárgyilagossá – ha egyáltalán lenne ilyen – értékelésre az 50. évforduló kapcsán. Ezért csak azzal kezdek, hogy *fáj a szívem ötvenhatért...* Hazámért, nemzetemért, a hősökért, az áldozatokért, s főként azért, hogy megint magunkra maradtunk. A később megismert, sokszor emlegetett világpolitikai realitások sem csökkentik fájdalmamat. A tanulságokat, amelyek máig, sőt a jövőbe is nyúlnak, mindenesetre végre józanul le kell, le kellene vonni. Sapienti sat.

Október 23-tól november 4-ig mindössze tizenkét nap. Ma már tudjuk, és sokan elismerik, hogy e nem egészen két hét jelentősége világtörténelmi, s a forradalom kísérlete messze fénylő csillag marad – marad? – az utókor számára.

Tizenkét éves múltam akkor; Győr városában nem voltak nagy harcok, talán ez is az oka annak, hogy csak néhány – bár meghatározó – emléket őrzök azokból az időkből.

Az először levegőbe eresztett géppisztoly-sorozatok hangját, amikor az ávósokkal rakott teherautók csikorgó kerékekkel lekanyarodtak a Baross hídról. A közelben lévő börtön előtt összegyűlt tömeg oszlatására vetették be őket. Ha jól tudom, néhány halott és sebesült maradt utánuk. Hogy rohantunk hazáig!

November 4-e reggelét, amikor ragyogó vasárnapi napsütés és porcukor-szerű, vékony hóréteg szépítette meg a világot. De az éjszaka *megérkezett*, légvonalban talán ötven méterre sem lévő szovjet tank rémülettel töltött el; ágyúcsövéről meg először azt gondoltam, hogy éppen a mi ablakainkat vette célba, pedig *csak* a közeli hídfőre irányozták.

Aztán már november közepe felé, amikor a Rába szigetén a Kettős hídnál állomásozó szovjet harckocsi katonáit szinte már sajnáltuk, amikor a kemény hideg miatt hátrásodni kezdő Rábából merték a mosdóvizüket. Azon ámultak, hogy Afrikában ilyen hideg van, hiszen őket a Szuezi csatornához vezényelték... Pár nap múlva néhány civil ruháért el is adták a tankot, és ki tudja, hova tűntek el.

Bennem ötvenhatos emlék az a néhány hónappal későbbi rettenetes szégyenérzet is, amelyik kiskamasz szívemet szinte megbénította, amikor a filmhíradó az ötvenhét május 1-jei budapesti felvonulás képeit mutatta: a véreskezü hatalom emelvényen pöffeszkedő figurái, és *alant* az a rettenetes tömeg, amelyik – akkor úgy gondoltam – ájult csodálattal éljenzi a gyilkosokat.

Majd 1958. november 4. Akkor pedig már *csak* azt nem értettem, hogyan lehet az *Ordass Lajos* püspök székébe ülő *utódnak* éppen november 4-én a beiktatása...

Persze azért van más is memóriám mélyén. Az izgatott tanárok az iskolában, a Kossuth-címer az osztályterem falán, meg a végtelen sorbaállások – és mindaz, ami aztán utána jött... A *vidám barakk* fojtott levegője, meg a *gulyáskondérok* mindent elhomályosító illatfelhői.

Súlyosan formálódik bennem a kérdés: szabad-e nekünk ötvenhat dicsőségét, eredményeit méltatni, amíg nem vagyunk hajlandók üzenetét és tanulságait igazán megérteni?

Id. Zászkaliczky Pál

Egyházunk 1956-ban*

- Események, emlékek, kitekintés -

A politikai helyzet

Az ötvenes évek kemény diktatúrája során — úgymond — „pártunk és kormányunk” lerakta a szocializmus alapjait. Nemcsak az ipar és a kereskedelem, de a termőföld is állami vagy szövetkezeti tulajdonba került, s a diktatúra ellenőrizte és meghatározta a politikán túl az oktatás, a kultúra, a tudomány és a művészet — tehát az egész élet — minden területét. Erre az ellenőrzésre törekedett az egyházakkal kapcsolatban is.

Az állam az egyházakkal megkötött egyezmények után létrehozta az Állami Egyházügyi Hivatalt, amely nemcsak az egyezmények megtartásán őrködött, hanem az egyházak működését is fékezte azzal, hogy egyre erőteljesebben beleszólt a vezető állások betöltésébe. Feloszlatták az egyházi egyesületeket, bezáratták a népfőiskolákat és a belmissziói otthonokat, menesztették a diakonisszákat, egyre inkább irányítás alá vonták az egyházi sajtót. Lassan leépítették az amúgy is fakultatív iskolai hitoktatást, a gyülekezetek anyagi életét biztosító javadalmi földeket (1951), s a még megmaradt két középiskolánkat pedig egyházunknak „önként” fel kellett ajánlania (1952). („Véletlenül” ugyanazon a napon ajánlották fel a reformátusok is két megmaradt gimnáziumukat -- ennyit az önkéntességről). Az 1952/53-as zsinat politikai érdekű területrendezést hajtott végre, a magasabb egyházi tisztségekbe, elsősorban a négy egyházkerület helyett létrehozott két egyházkerület élére az állam számára megbízható püspökök kerültek. Az így „megválasztott”, illetve sokkal inkább kiválasztott egyházi vezetők a továbbiakban maguk gondoskodtak arról, hogy az egyház élete visszaszoruljon a templomokba, már nem volt szükség koncepciók perekre és internálásra (Ordass, Kendeh, Keken), zsarolással kényszerített lemondásra és félreállításra (Túróczy, Mády), az állam helyett

* Előadás a Budai egyházmegye LMK ülésén, 2006. szeptember 13-án.

— annak kívánságára — a további félreállításokat elvégezték az egyházi vezetők (Balikó, Kun-Kaiser). Ugyanakkor pedig Dezséry, Vető, Reök, Mihályfi, Darvas és mások — belföldön és külföldön egyaránt — „görcsös igyekezettel bizonygatták, hogy Magyarországon vallásszabadság van, az evangélikus egyház pedig korlátozás nélkül végezheti tevékenységét” (Giczi Zsolt: Az evangélikus egyház és az 1956-os forradalom, Protestáns Szemle, 1997/1. sz. 49. lp).

Nagy Imre 1953-as kormányprogramja csak rövid ideig hozott némi enyhülést, de az egyházunkban nemigen érződött („Nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása, ami eddig bizony néha előfordult. A kormány ebben a kérdésben a türelmeség alapján áll, melynek a felvilágosítás és a meggyőzés az eszköze. Adminisztratív vagy más kényszerítő eszközök alkalmazását a kormány elítéli és nem fogja tűrni...” - A kormány programja az országgyűlés előtt - Nagy Imre elvtárs beszéde. In: Népszabadság, 1953. július 5.) Ezzel szemben 1953. június 7-én a gyenesdiási Kapernaum átalakult üdülővé és öregotthonná, június 29-én a déli egyházkerületi tanács megszüntette az Evangélikus Evangélizációt, az Élő Vízet, ill. a Kerület Missziói Hivatalát.)

1955-ben a Szovjetunió kivonta csapatait Ausztriából, ez a tény a politikai enyhülés reménységét jelentette. 1956 februárjában a szovjet kommunista párt XX. kongresszusán hangzott el Hruscsovnak Sztálint és a sztálini politikát bíráló híres beszéde, ennek nyomán tömérdek embert rehabilitáltak, s engedtek ki a munkatáborokból illetve a börtönökből. Ennek mintájára hazánkban is megszűntek az internáló táborok, Rajk Lászlót rehabilitálták, Grósz József érsek is kiszabadult, újból átvehette a római katolikus püspöki kar elnöki tisztét. Erőteljesen engedett a politikai nyomás, s nemcsak a szóbeszédben, de az egyre bátrabb hangú állami sajtóban is hírek terjedtek arról, hogy viták vannak a párton belül is, de változásokat sürgetett az egyetemi ifjúság, a Petőfi Kör és az Írószövetség. (Az Írószövetség tisztújító közgyűlésén Darvas József, a korábbi elnök be sem kerül az elnökségbe!) Sok jele volt a társadalmi feszültségnek, de forradalmi megmozdulásra — valószínűleg — csak igen kevesen gondoltak. Ugyanakkor szinte mindenki várta, s egyre többen követelték a változásokat.

Az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának galyatetői ülése - Ordass püspök rehabilitációja

Az EVT KB ülését még 1954-ben, a Nagy Imre-féle reformkísérlet idején az állami illetékesek hozzájárulásával református püspökök hívták meg Magyarországra. Az ülés — amely a Deák téri, a Kálvin téri és a Nap utcai megnyitó istentiszteletek után július 28-tól augusztus 4-ig zajlott Galyatetőn — több okból is kényelmetlen volt mind az állami hatóságoknak, mind az evangélikus egyházi baloldalnak, elsősorban a jogsértő módon hivatalából elmozdított Ordass püspök, az LVSZ tiszteletbeli alelnöke miatt. Az ülés előtt a finn Kotimaa cikket közölt „Az Ordass-ügyet elő kell venni” címen. (1956.jún. 1-jei szám. Idézi: Giczi Zsolt, i.m. 51. l.). Dezséry püspök, majd Horváth János, az ÁEH elnöke több alkalommal is meglátogatták Ordasst, hirtelen-gyorsan nyugdíjának összegét akarták megemélni, de elsősorban befolyásolni akarták, hogyan nyilatkozzék az őt meglátogatni akaró hivatalos lutheránus vezetők

előtt. A félreállított püspök hajthatatlanul ragaszkodott igazához: neki nem nyugdíja összegével kapcsolatban van követelése, ő ügye rehabilitálásához ragaszkodik, (és pedig párhuzamosan Keken Andrással és Kendeh Györggyel együtt), tehát az ellene igazágtalanul hozott állami és egyházi ítéletek maradéktalan visszavonásához. Augusztus 3-án és 4-én folytak le a tárgyalások Ordass, az LVSZ vezetői, a két püspök és az ÁEH elnöke és helyettese között. A megállapodás szerint Ordass ígéretet kapott, hogy rehabilitálják, ezután teológiai tanárként működik, később pedig visszatérhet püspöki tisztébe. Az egyházi közvélemény erről nem kapott hivatalos tájékoztatást, s a megígért állami rehabilitáció csak október 5-én történt meg. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Elnöki Tanácsának végzése Ordass Lajost „bűncselekmény hiányában” felmentette, és ezzel „hatálytalanította” az uzorabíróság ítéletét (Terray: Nem tehetett mást, Budapest, 1990. 147. l.). Az ÁEH felszólítására végül október 8-án a Magyarországi Evangélikus Egyház Egyetemes Törvényszéke is orvosolta a püspököt ért sérelmeket: „Az Egyetemes Törvényszék teljes ülése D. Ordass Lajos evangélikus püspök ügyében a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Különbírósága által 1950. április 1-én hozott 451/1950. számú ítéletet alaki és anyagi jogszabálysértések miatt törvénysértőnek nyilvánítja és hatályon kívül helyezi. Nevezettet minden joghátrány alól mentesíti. Kimondja teljes rehabilitációját és egyházi jogi szempontból úgy tekinti, mint aki ellen nem volt folyamatban egyházi fegyelmi eljárás. Megállapítja, hogy megilleti D. Ordass Lajos evangélikus püspököt az erkölcsi és anyagi kártérítés.” (Evangélikus Élet, 1956. október 14. 1. l.). Október 9-én, az Országos Esperesi Értekezleten Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő képmutató módon elítélte az 1950-ben ítélező különbíróságot, mert „nem tartotta be egyházi törvényeink lényeges előírásait”, Vető püspök pedig a következőket jelentette ki: „Szívből örülök, hogy amidőn értekezletünk erről együttlétünk legelején értesül, testvéri módon tárja ki szívét egyházunk aktív szolgálatába visszatérni és szolgatársunk, D. Ordass Lajos felé”. Beszélt a késlekedés okáról is: „Keresztyén türelemmel és honpolgári tisztességtudással vártuk meg ... a Legfelsőbb Bíróság hivatalos döntését, ... ugyanakkor mindent megtett/ünk/ annak érdekében, hogy ez a döntés mielőbb megtörténjen...” (Ev. Élet, ugyanott, 1-2. l.). Ordass püspök október 8-i levelében ideiglenesen lemondott püspöki szolgálatáról addig, amíg a tényleges szolgálatba való visszatérése lehetségessé válik. Ordasst Vető püspök iktatta be teológiai tanári állásába a Teológiai Akadémia Ledvay utcai épületében, első előadása október 24-én lett volna, de annak megtartása a forradalmi események miatt nem volt lehetséges.

Ordass október 14-én prédikált először Budahegyvidéken, erről az Evangélikus Élet előre hírt adott. A gyülekezet akkori — több szobából kialakított ideiglenes — templomában és az udvaron összezsúfolódtott tömegben nem lehetett meghatódás nélkül hallgatni a püspök csendes szóval elmondott bizonyágtételét: „... az én Megváltó Uram ... azt mondta-nekem, érdemtelen szolgájának: 'Mindennem!' És tudom, hogy nekem mondta. Úgy mondta nekem csüggedésem idején, mintha e világon rajtam kívül senki sem léteznék. Hallottam, teljes bizonyossággal hallottam ezt a szavát is: 'Szeretlek, halálig, örökké!' Nekem mondta. Amikor semmiféle emberi kezet meg nem foghattam, ő erősen fogta kezemet... Ővé volt a kereszt, enyém annak békessége. Ővé volt a halál, enyém annak gyümölcse — az élet...” (Ev. Élet, 1956. okt. 21.)

Ordass püspök rehabilitációjával párhuzamosan mások szolgálatba való visszatérése is megtörtént: szeptember 8-án Dezséry megszüntette Kun-Kaiser József felfüggesztését (bár fegyelmi ügye folytatódott), 15-én Balikó Zoltán elfoglalhatta a diósgyőr-vasgyári lelkészi állását. Rehabilitálták Keken Andrást, és Kende György is visszatérhetett a kitelepítésből. Keken október 7-én, Kende 14-én prédikált először. A püspökök azonban menteni akarták a látszatot, s az említett két lelkésznek először vissza kellett vonnia — úgymond — lemondását, mintha azok annakidején nem kényszerből születtek volna, s ezután méltányosságból visszahelyezték őket állásukba. Ugyanakkor Kendehtől és Kekettől Horváth János szó szerint bocsánatot kért. Így emlékezett erről id. Kende György: — „Nem Isten, hanem a minket megbántó állami hivatal nevében kérdezte: készek-e megbocsátani?...” - (Nem voltam egyedül, I. köt. 167. l.).

A nagybaráti találkozó, az őszi lelkészkonferenciák

Laborczy Zoltán nagybaráti lelkész augusztus 4-én a Losung-igét elolvasva („Az én Istenem elküldte angyalát, és az bezárta az oroszánok száját...” Dán 6,23), három napos együttlétre hívta meg barátait, elsősorban az evangélizáció szolgálatát végző lelkészeket augusztus 28-30-ra. Tizenketten voltak együtt, a házigazdán kívül Csepregi Béla, Danhauser László, Fabiny Tibor, Józsa Márton, Kajos János, Kovács Géza, Lupták Gyula, Smidéliusz Ernő, Scholz László, Szabó József, Veöreös Imre és Zászkaliczky Pál. A három teljes napot elmélyült bibliai-teológiai munka és bibliakör töltötte ki, valamint testvéri beszélgetés a legsürgősebb egyházi feladatokról, s esténként gyülekezeti istentiszteleti alkalmak. A találkozó végén „Észrevételek” címen tizenegyen közös nyilatkozatot írtak alá (Szabó József nyugalmazott püspök közös egyetértés alapján nem írta alá, mert neve óhatatlanul egyházpolitikai irányba terelte volna a nyilatkozatot), s ezt hivatalosan elküldték mindkét püspöki hivatalba. Az „Észrevételek” csendes hangú szövegében nemcsak az evangélizáló igehirdetés céljáról, fontosságáról van szó, de az ébresztő szolgálat megtorpanásáról is. Ezzel kapcsolatban az aláírók megnevezték saját gyengeségüket és mulasztásaikat is. Ugyanakkor megállapították azt is, hogy egyházunk nem használja ki az Egyezményben biztosított lehetőségeket sem, széleskörű egyházi önvizsgálatot sürgetettek, s végül „testvéri szívvel” kérték az egyház vezetőségét, hogy „vegye számba az e téren elkövetett hibáit” (Laborczy, Ker. Igazság 1990. december, 36. l.).

Ősszel — először párhuzamosan Fóton és Balatonszárszón, később már csak Fóton — kötelező lelkészkonferenciákat hirdettek meg a püspökök. Az „Észrevételek” minden konferencián felolvasásra kerültek. Az abban foglaltakkal a konferenciák résztvevői egyet is értettek, az evangélizátorok bátorsága ugyanakkor példát is, biztatást is jelentett arra, hogy mindenki elmondhatja kritikáját és követeléseit. A kritika és a követelés legtöbb esetben éppen a vezetők által tartott előadások elhangzásakor erősödött fel, például Tessényi Kornél püspöki titkár az „Észrevételek” szerzőire tett erősen bántó megjegyzéseket, ezt a jelenlévő Kovács Géza utasította vissza. - Egy másik konferencián Botta István arról szólt, hogy Dezséry püspök előadásával nagy vonalakban egyet lehet érteni, ám „ez úgy van beállítva,

mintha mindig így lett volna. De tudjuk, hogy nem így volt. És tudjuk, hogy ezek elvek, de nem eredmények, ezért van egyházunk vezetőségével szemben olyan irtózatatos bizalmatlanság..." A társadalomban erőfeszítéseket tesznek a törvényesség helyreállítására, egyházon belül viszont a kibontakozást egészen kezükben tartva lefékezik... „A jelenlegi egyházi vezetőségtől sok önbírálatot, önkritikát várunk, sőt sokan azt is, hogy levonva a konzekvenciát, félreálljanak., tény, ezután úgy nem mehet, mint eddig..." - Tekus Ottó kérte az egyházvezetők lemondását: „Rendeltessek el új választás. Ha a bizalmat megkapják, akkor legalább nyugodt lelkiismerettel szolgálhatnak tovább, ha pedig nem, fogadják bizalommal új vezetőinket..." A szeptember 25-28-i főti konferencia közös nyilatkozata a következő sürgős teendőket tartalmazza: 1. Országos lelkészértekezlet összehívása; 2. Teológiai álláspontunk tisztázása; 3. Egyházi sajtóink tartalmi, személyi és anyagi felülvizsgálata; 4. A törvénytelenések felülvizsgálata; 5. Rehabilitáció és sérelmek orvoslása; 6. A bizalom helyreállítása a Központi Alap eredményessége érdekében; 7. Független becsületszék felállítása a lelkési munkaközösségek választása alapján. (Ordass, Önéletrajzi írások, folytatás, Bern, 1987. 541-548. l.).

A lelkészkonferenciák tanulságait és eredményeit a már említett október 9-i esperesi értekezleten Vető püspök foglalta össze: „...az új korszak követelményeinek megfelelően a lelkészkonferenciákon a legmesszebbmenő lehetőséget biztosítottuk arra, hogy lelkésztársaink szóvá tegyék mindazt, ami a szívüket és a lelkiismeretüket nyomja..." Örömmel állapította meg, hogy „a sokszor szenvedélyes viták során nem támadta senki fennálló törvényeinket és az Egyezményt, ellenben azok betartását és betartatását tették gyakran szóvá..." S bár 24 pontban kellett ismertetnie mindazokat az intézkedéseket, amelyeket az egyházi vezetőség egyházi életünk megjavítása érdekében az elmúlt hetekben foganatosított, ennek ellenére megállapította, hogy „az az út, amelyet az elmúlt években sok tusakodás közepette Isten kegyelméből megtaláltunk, lényegében jó út... (Ev. Élet. okt. 14. 2. l.). Akkor még szó sem volt semmiféle önkritikáról, s főleg lemondásról. Káldy Zoltán tolnabaranyai esperes óvta is a püspököket ettől: „...Nem lehet azt mondani, hogy az elmúlt öt-hat esztendőben minden rosszul történt. Ez hamis bűnbánat volna... A beszámoló 24 pontjában foglalt intézkedések az egyházi munka problémáit helyezik előtérbe s nem a személyieket..." Görög Tibor „sem kívánja senki lemondását, de azt kéri, hogy senki se tartsa ragadománynak egyházi tisztségét. Az esperesek pedig ne legyenek Fejbólintó Jánosok..." (3. l.).

A helyzet felemássága kitért a nagybaráti „Észrevételek” aláíróival folytatott október 19-i tárgyaláson is. A tárgyalás nehéz pillanatában Laborczi Zoltán elővette a „Ludas Matyi” c. újságot. A címlapon egy kéményseprő fehér papírost tartott a kezében, s a kép címe ez volt: „Tiszta lapot kezdünk!” Ám a lap nem volt tiszta, rajta a kéményseprő kormos kezének nyomai látszódtak. Aki tiszta lapra akar írni, annak meg kell mosakodnia. Tisztulásra van szükség egyházunkon belül is. Dezséry püspök úgy értette ezt: „Ti bennünket térdre akartok kényszeríteni?!” Laborczi válasza ez volt: „Nem akarunk senkit sem térdre kényszeríteni. Csak arra kérünk benneteket, térdeljenek mellénk!” (Laborczi: A nagybaráti találkozó: 1956. augusztus 28-30. Keresztyén Igazság, 1990. december. 37-38. l.). A tárgyaláson született megállapodás betartására már nem volt lehetőség először a forradalmi események miatt, az 1958 utáni egyházi vezetőség pedig a nagybaráti találkozó és

a lelkészkonferenciák értékelésében szolgálai módon követte Horváth János ÁEH elnök álláspontját, amely szerint „ami 1956-ban és utána történt az evangélikus egyházban, az ellenforradalom volt” (Káldy, in: Ottlyk Ernő: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban, Bp. 1976. 113. l.).

A forradalomról - általában

Kossuthról tanultuk: „Én a forradalmat a népek szent jogának tartom és vallom, de egyszersmind oly végeszköznek tekintem, melyhez a népeknek csak azon esetben szabad nyúlniok, midőn vagy nemzeti létüknek vagy jogaiknak s szabadságuknak akár visszaszerzésére, akár megvédésére más módjuk nincs, vagy amidőn boldogságuk szabad fejlődésének valamely fennálló rendszer annyira útjában áll, hogy minden áron való eltávolítását a nemzet szent érdekei követelik... Lázadásokat lehet csinálni, forradalmakat soha. Azok nem csináltatnak, azok *csinálód*nak...” (Kossuth Lajos Iratai, In: Magyar idézetek könyve, Szerkesztette és a szöveget válogatta: Erki Edit, Officina '96 Kiadó, Bp. 2004). Igen, így „csinálódott” spontán, szervezetlenül, 1956 októberében soha addig nem tapasztalt összetartással a forradalom. Spontán, tehát nem előre elhatározott tervek végrehajtása volt, hanem „egy végtelenségig feszített húr elpattanása, egy megkínzott, megalázott nemzet felhördülése... Tízmillió ember talán nem tudta, hogy pontosan mit akar, de azt mindegyikünk meg tudta fogalmazni, hogy mit nem akar..., nem akarja tűrni a nemzeti és egyéni megaláztatásokat, a hazudozást, minden önálló gondolat meghurcolását, a nemzet infantilizálását, kulturális hagyományainak meggyalázását...” (Jotischky László: Októberi gondolatok, Angliai Magyar Tükör, 2006. június 11-12. l.). Persze, előbb-utóbb a pozitívumok is kirajzolódtak volna, nyilván viták és hatalmi harcok között, olyanok, mint a szólás- és sajtószabadság, a semlegesség, a többpártrendszer stb. De akkor a rendelkezésre álló tíz nap erre nem volt elegendő. S a forradalom a szovjet tankok és a moszkvai akaratot kiszolgáló politikuskok segítségével elbukott, ám az országot nem lehetett többé úgy kormányozni mint addig.

Azt gondolom, hogy valami hasonló jellemezte egyházunkat is 1956-ban. Abban mindenki egyetértett – a kisebbségben lévő vezetőkön kívül – hogy nem akarja tűrni tovább a hazudozást, az állam által kijelöltek kötelező megválasztását, a szabad vallásgyakorlatról hangzó szövegek és a nyíltan kiálló egyháztagok meghurcolása közötti ellentétet, egyházi szolgálatok megnyirbálását s ugyanakkor a vezetőknek az állam iránti maximális lojalitását. A tisztázódás útján azonban csak a törvényesség megtartásával, s ezért lassabban lehetett haladni, de hosszú hónapokon keresztül – egészen 1958 elejéig – úgy tűnt, hogy egyházunk 1956-os eredményei tartósabbak mint népünk esetében.

Teológusok a forradalom napjaiban

1956 őszén a III. évfolyamot kezdtem a Teológiai Akadémián. Mi teológusok, alig közel harmincan az Üllői út 24. II. emeletén laktunk, így közel voltunk az egyházi eseményekhez. Október 22-én felbátorodva más felsőoktatási intézményekben zajló diákgyűlések hírére, ifjúsági önkormányzatot hoztunk létre. Az ún.

„kibővített ifjúsági tanács” több kéréssel fordult az egyház vezetőségéhez (kértük külföldi tanulmányút lehetőségét, a megszüntetett segélyek újbóli folyósítását, a Lelkésznevelő Intézet berendezésének javítását, sportolási lehetőségeket, félevenként teológus csendesnapokat stb).

Október 23-án tapasztaltuk először, hogy az egyetemi ifjúság közéjük tartozóknak számít bennünket. Többen átjöttek az orvostanhallgatók közül, meghívtak a tervezett tüntetésre, felkínálták azt, hogy velük együtt vonuljunk. Felejtethetlen az a nagy nehezen engedélyezett felvonulás végig a Kiskörúton, a Bajcsy-Zsilinszky úton, a Margit hídon át a Bem szoborig, majd vissza a Parlament elé. Soha máskor nem szólt úgy a „Nemzeti dal” mint akkor Sinkovits Imre szájából, s egészen más-ként szólt a tömeghez Nagy Imre, mint később a rádióban Gerő... Amikor késő este hazaértünk, a rádió felől már lövések hallatszottak...

Két nap múlva a Fótról meglátogató édesanyám ezzel a mondattal lépett be: „Meg kellett ígérnem apátoknak, hogy nem hívlak haza benneteket. Maradjatok itt, nyissátok ki a szemeteket, mert történelmet ír most az ország népe!” Amikor hazafelé utazott, a Bajcsy Zsilinszky útra akkor rohantak ki emberek a parlament felől, s a villamoson sírva beszéltek el a sortűz borzalmait... Ennek hatására másnap édesapám határozottan elutasította a fóti párt küldöttségét: „Esperes úr, jöjjön, együtt van a község népe, legyen Ön a Forradalmi Bizottság elnöke!” - „Annak a pártnak a kérését nem teljesítem, akinek a katonái halomra lövik az embereket Pesten” — volt a válasz. Hamarosan visszajöttek: „Esperes úr, ha nem vállalja, holnap mindnyájan lógni fogunk!” Így ment el a zsúfolt kultúrházba, ahol is lelkeskollégáival együtt sikerült lecsillapítania a zajongókat: „Egy csepp vérnek sem szabad folynia Fóton, ha valaki vétkezett az elmúlt időben, majd bíróság elé kell állnia, de népítéletről szó sem lehet...!” Lehet, hogy Fótvolt az egyetlen település az országban, ahol egy újjal sem nyúltak november 4-e után a Forradalmi Bizottság elnökeihez, a három fóti paphoz!? Tettük elsősorban nem politikai tett volt, hanem a veszélyben lévő emberek mentése a szeretet parancsa alapján.

Közben az Üllői úton is zajlott az élet, mi teológusok együtt maradtunk. Amikor vért adtunk a szomszédos klinikán, a kezelőben éppen sebesült orosz katonát ápoltak. Segélyszállítmányokat rakodtunk s osztottunk a Józsefváros és Ferencváros evangélikusai között. Az Intézet szakácsnője vidéken rekedt, a konyhát Wiczian Dezsóné Hegedüs Ilonka néni vette át. Férjével összefogva gondoskodtak minderről. S amikor egy plakát jelent meg az utcai kapun: „Még mindig hatalmon vannak az evangélikus egyház sztálinista püspökei, Dezséry László és Vető Lajos?!” - Ilonka néni azonnal leszedette a plakátot, összehívott bennünket, s hallgatásra kötelezett, nehogy a plakátról Vető püspökék tudomást szerezzenek.

Az utcai harcok heveségétől függően nappal is, de éjszakára mindig a pincébe húzódtunk le a ház lakóival együtt. Közel volt a Nagykörút sarkán a „Maléter”-laktanya, az Üllői úti székház azonban azért maradt ki a nagyobb pusztulásból, mert mindkét harcoló fél tiszteletben tartotta a köztünk lévő klinikai tömböt. A pincében reggel és este felváltva tartottunk áhítatot, s döbbenet olvastuk ki nap mint nap a Losung igékből, hogy most valami újat, új kezdést biztosít egyházunk számára Urunk, forduljunk hát bocsánatkéréssel és megbocsátással egymáshoz... Áhítatainkat a házban lakó nem egyháziak is csendben figyelték. Ám volt, aki nem

értett egyet velünk: november 3-án reggel a pincében megjelent Tessényi Kornél, s a következő mondattal ébresztett minket: „Na, teológusok! Most telefonált Joób Olivér lelkész Nyíregyházáról, ezrével jönnek a szovjet tankok Budapest felé!” Nem hittük, nem akartuk hinni, hogy azt a tiszta forradalmat, amihez addig is fiatalok és katonák vére tapadt, erőszakkal eltapossák. Nem hittük, nem akartuk hinni, hogy a szabad és független, demokratikus Magyarország tizenkét csodálatos nap után semmivé lesz...

A püspökök lemondása

Dezséry püspök október 30-án adta be lemondó levelét. A levél bevezetése ténynek ismeri el a forradalom győzelmét: „... a nemzeti függetlenség biztos reményességének fénye ragyog be most mindent... Hálát adva Istennek hazánk kiharcolt új életéért, hozzá akarok járulni a szabadsághoz azzal, ami tőlem telik...” Az elmúlt időszakban mint püspöknek, tudomásul kellett vennie az államnak az egyházakat korlátozó intézkedéseit, ha nem akart még több veszteséget okozni az egyháznak. Őt Ordass püspök „üresnek tudott helyére” választották 1950-ben, de Ordass rehabilitálása után most lemondásával megnyitja az utat a tényleges püspöki szolgálat felé, s most áldást is kíván szolgálatára (Ordass, i.m. 570-571. l.). Így elhárult a jogi akadály a annak, hogy Ordass átvegye a Déli Egyházkerület irányítását. A funkció átvétele előtt október 31-én került sor első Deák téri istentiszteleti szolgálatára. A püspök kiengesztelődést hirdetett: „Ne vakítson el bennünket a mostani mámor, ne vakítson el bennünket nemzeti bűneink meglátásában. Tengernyi bűne van a magyarnak, de a bűn tengerénél nagyobb az Úristen kegyelmének tengerárja.” (Ev. Élet, 1956. nov. 4.)

Vető püspök lemondólevele nemcsak a forradalom győzelmét dicséri, de megállapítja azt, hogy egyházunkat a rábság időszaka alatt „az egyházi vezetőség segítségével akarták elsorvasztani”. Ennek erejét ő „a békesség embereként” megpróbálta enyhíteni, ez azonban egyházunk világi vezetői miatt nem sikerült. Lemondott külföldi egyházi tisztségeiről is, tévedéseire Isten megbocsátó kegyelmét kérte. (Ordass, i.m. 573-574. l.).

Köztudott, hogy 1958-ban Ordasst úgy lehetett félreállítani, hogy Dezséry visszavonta lemondását, hosszú beszédben „búcsúzott” egyházi szolgálatától mindenkiről elmondva jót és rosszat, de inkább terhelőt, s egyetlen napi (sőt mindössze egy-két óras) „regnálás” után lemondott (1958. június 24.) Nehezebb viszont megérteni azt, hogy Vető püspök lemondólevele után az állam nemcsak ragaszkodott a püspök visszatéréséhez, de még ki is tüntette őt „az ellenforradalom alatt tanúsított bátor magatartásáért”.

Az egyetemes felügyelő, Mihályfi Ernő még tudomásul vette Dezséry távozását, tanúk előtt bejelentette távozását is, de lemondását — akárcsak Darvas József kerületi felügyelő — nem adta írásba. Mások lemondására is sor került: Grünvalszky Károly egyetemes főtitkár, Ottlyk Ernő professzor, Friedrich Lajos, a Lelkésznevelő Intézet igazgatója. A Teológia tanári kara pedig követelte Pálffy Miklós örökös dékáni tisztségének megszüntetését.

Rádiószózatok

A miskolci rádióban Bodrog Miklós segédlelkész (okt. 28.), majd Joób Olivér nyíregyházi lelkész (nov. 2.) szólaltak meg, békességre, az önuralom gyakorlására szólítva fel a hallgatókat. A budapesti rádióban (nov.2.) Buchalla Ödön és Böröcz Sándor beszéltek, egyikük a börtönből, a másik a gulágról szabadult. A legjelentősebb volt Ordass püspök beszéde, aki a megbékélésre és az újjáépítésre szólított fel. A külföldi hittestvérekhez fordulva pedig — magyar, német, angol és svéd nyelven — azok segítségét kérte az ország újjáépítéséhez.

A november 3-i értekezetlet

A legsürgősebb kérdések elrendezése érdekében Ordass püspök rendkívüli, tanácskozó értekezetletet hívott össze, melyen mintegy ötvenen jelentek meg. A püspök bejelentette, hogy a megüresedett helyekre, ha ideiglenesen is, felelős, az egyház többségének bizalmát bíró munkatársakat kell állítani. Az értekezetlet felkérte Túróczy Zoltán nyugalmazott püspököt, hogy a választásig vállalja el az Északi Egyházkerület vezetését. Az egyetemes egyház vezetése dr. Göttche Ervin egyetemes főügyész feladata lett, a Sajtóosztályt Botta István lelkészre bízta, az Evangélikus Élet szerkesztése dr. Keken András, a Lelkipásztor Veöreös Imre kezébe került. A külföldi segélyek elosztására Kendeh György kelenföldi lelkész kapott megbízást. Az espereseket pedig felkérték, ki-ki ajánlja fel lemondását, hogy az egyházi törvénynek megfelelően a gyülekezetek szabad véleménynyilvánítással választhassák meg egyházmegyei előljáróikat.

További események

Horváth János több alkalommal tárgyalt Ordassal, s az állam bizalmáról biztosította őt, sőt Turóczy megbízott püspöki szolgálatával kapcsolatosan sem volt kifogása. S bár hetek múltán világossá vált, hogy az állam minden téren visszarendeződésre törekszik, ennek egyházunkban akkor még nem sok jele volt. Az ÁEH jelen volt Túróczy Zoltán püspöki beiktatásán (1957. február 6-án), s az 1957. 22. sz. törvényerejű rendelet megjelenésekor Horváth János sietett biztosítani Ordass püspököt arról, hogy ez a törvény őrá nem vonatkozik. Sokáig zavartalannak is tűnt egyházunk élete. 1957-ben törvényes választások voltak minden egyházmegyében, újraindultak az evangélizációk, működtek a belmissziói otthonok. A vezetésből kiszorult baloldal viszont szervezkedett, az ÁEH „az állam és az egyház közötti viszony újabb tisztázása érdekében” tárgyalássorozatot kezdeményezett. Ezek a tárgyalásokon az Ordass püspök ellenzéke az állam oldalán tárgyalt. Ordass Lajos szerint „az ellenzék szinte a döntőbíró szerepét igyekeztek betölteni. (Isten embere, Túróczy Zoltán evangélikus püspök, Bp. 2002. 66. l.). Ordass nem tudta elfogadni, hogy az egyházi tisztségek betöltésénél az ÁEH akarata érvényesüljön, így a tárgyalások megszakadtak, miniszteri biztos kijelölésére került sor... S hónapok

múlva Dezséry püspöknek a már említett két órás szereplése jelentette Ordass Lajos püspöki szolgálatának végét. Így egy csodálatosan eleven s áldott esztendő után új korszak kezdődött egyházunk életében. Ám nemcsak az „Ordass-ügy” zárult le - másodszer is, nyugdíjaztak, ill. áthelyeztek teológiai professzorokat (Sólyom Jenő, Wiczián Dezső, Karner Károly), vidékre helyeztek lelkészeket (Scholz László, Danhauser László, Botta István, Kendeh György), s 1-2 kivételtől eltekintve mindenkinek le kellett mondania, akiket magasabb egyházi tisztségre 1957-58-ban törvényesen választottak.

A „Bánom beszéd” és mai aktualitása

1956. december 13-án országos lelkészértekezlet volt Budapesten, ezen Scholz László tartott előadást „Egyházunk mai helyzete és lelkészi feladataink” címen. Először bűnbánatra és bűnvallásra hívott fel mindenkit, de a sort ő kezdte. Megvallotta, hogy annakidején, a különbírótság ülésén nem volt bátorsága vállalni a keresztet (1950. április 1.), ez „emberileg nagyon érthető, de nem az ige mértékén mérve”. Ezen túl „nemcsak engedték, hogy szűk térre szorítsák az egyház missziói munkáját, de magunk is segítettük bizonyágtételünk hihetetlen összezsugorodását...” — vallotta. „Bűnbánatot kell tennünk, és bűnbocsánatot kell nyernünk” - folytatta, erre azért van szükség, mert hozzá kell fognunk egyházunk újjáépítéséhez, s ebben mindenkire szükség van. S a „megbántam” szóval kezdődő példamondatok sorát mondta el, hogy ezzel is biztassa a vétkeket múltjuk őszinte feltárására abban a reményben, hogy a bocsánatkérésre bocsánatadás, kölcsönös kiengesztelés születik, hiszen „megtorlás, büntetés vagy csak meg nem bocsátás is elrekeszeli az élet kapuját. A megbocsátás azonban megnyitja”.

Úgy gondolom, hogy Scholz László előadásának utolsó gondolatai alkalmat adnak témánk lezárásához is. Ez a pont a politika és az egyház kapcsolatával foglalkozik, s többek között hangsúlyozza, hogy „az egyház akkor tesz legjobbat az emberiségnek, a hazának, ha egyház marad. Az egyház az evangélium hirdetésével szolgál a világnak. Így válik a világ lelkiismeretévé... Az elmúlt években az történt, hogy a történelem eseményeihez akarták szabni vezetőink az egyház életét. Az eseményektől sodortatva meghozták gyors és gyakorlati döntéseiket. Utólag azután igyekeztek ezt teológiailag is igazolni. Ezt nevezem én cammogó teológiának. Meg kell fordítanunk a dolgokat. Nekünk az Isten evangéliumát hamisítatlanul hirdetni kell, bármi történjék is a világban. És nem kétséges, hogy az evangélium formálni fogja magát a világot is...”

Talán sikerült meglátnunk 1956 egyházi történéseiből, hogy az ilyen, nem a politikán, hanem Isten igéjén tájékozódó és nem a politikai rendszert, hanem Isten akaratát szolgáló teológiát és egyházi életet kívántak megvalósítani a nagybaráti észrevételek fogalmazói, a lelkészkonferenciákon felszólalók, valamint Ordass püspök és munkatársai. Sajnos, törekvésüket elsodorta a történelem. Az utána következő korszakban, más hangsúlyokkal és arányokkal, folytatódott az 1956 előtti egyházi élet. A kemény diktatúrát felváltotta a puha diktatúra, a „vonalas” igehirdetést a golgotai keresztet elhomályosító diakóniai teológiát hirdető prédikáció. Mindig időszerű tehát tanulnunk saját történelmünkéből, s még fontosabb: naponta

le kell győznünk a kísértéseket: a napi politika kiszolgálásának kísértését, a lelki korrumpálódás kísértését, az ügyes helyezkedés és a karrierizmus kísértését, a hazugságnak és a féligazság kimondásának, az igazság másik fele elhallgatásának kísértését! És ha mindezt megtettük, ha a felsorolt kísértéseket sikerült legyőznünk, azt kell mondanunk: „Haszontalan szolgák vagyunk, azt tettük, ami kötelességünk volt.” (Lk 17,10).

Irodalom

A „Bánom” beszéd. Egyházunk mai helyzete és lelkeszi feladataink — előterjesztés a magyarországi evangélikus lelkészek értekezletén Budapesten 1956. december 13-án. (In: Evangélikus Élet, 2006. április 30. 7. l. Közreadja: Fasang Árpád)

Bencze Imre: Az evangélikus egyház (In: Magyarország a XX. században, Babits Kiadó, 1996. 405-417. l.).

Evangélikus Naptár, 1957.

Ifj. Fabiny Tibor: Interjú Botta István főszerkesztővel (Keresztyén Igazság, Új folyam, 10. szám. 1991. nyár. 31-35. l.).

Ifj. Fabiny Tibor: Életutak bizonyágtétele (Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről. Szerk: Mirák Katalin, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest, 1995. 302. l.) - In: Credo, 1996. 112-114. l.

Giczi Zsolt: Az evangélikus egyház és az 1956-os forradalom (Protestáns Szemle, 1997/1.szám, 49-65. l.).

Huszár László: Októberi emlékezés (Angliai Magyar Tükör, A Magyarok Angliai Országos Szövetsége Lapja, XIV. évf. 3. szám. 2006. szeptember. 11-14. l.).

Isten embere, Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893-1971). I-II. kötet. Szerkesztette: Cserháti Péter, Fabiny Tamás, id. Fabiny Tibor, ifj. Fabiny Tibor, Ittész András, Mirák Katalin, Tekus Ottó, Tekusné Paveszka Ida. (MEVISZ, Budapest, 2002).

Jotischky László: Októberi gondolatok (Angliai Magyar Tükör, XIV.évf. 2. szám. 2006. Június. 11-14. l.).

Kósa László: Emlékezések a hétköznapi egyházüldözésre (Protestáns Szemle, 1996. 165-167.l.).

Laborczi Zoltán: A nagybaráti találkozó: 1956. augusztus 28-30. (Keresztyén Igazság, Új folyam 8. szám. 1990. december. 29-41. l.).

Nem voltam egyedül - Beszélgetések az evangélikus közelműltről, I. kötet. Szerkesztette és a bevezetést írta Mirák Katalin (MEVISZ, Budapest, 1995). — II. kötet (MEVISZ, Budapest, 1999).

Ordass Lajos: Önletrajzi írások (folytatás. Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Szépfalusi István, EPMSZ, Bern, 1987).

D. Dr. Ottlyk Ernő: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban (Budapest, 1976).

Ötven év után (szerkesztőségi cikk, Angliai Magyar Tükör, XIV. évf. 1. szám, 2006. március).

Terray László: Nem tehetett mást (OLBK kiadása, Budapest, 1990).

Ifj. Zászkaliczky Pál: Isten követségében, Emlékezés Zászkaliczky Pál főtí evangélikus lelkészre (Fót, 2005).

Dóka Zoltán

A környezet felelőssége

(Részlet)

Folyóiratunk nem szokta önmagát ismételni. Most mégis ez történik: egy hosszabb részletet újra közlünk Dóka Zoltánnak az 1996 őszi ugyanezzel a címmel megjelent írásából. Abban az évben több kerek évfordulót ünnepeltünk, s ezek mindegyike — olvassuk a cikk bevezetőjében — "emlékezésre hív, s egyben önvizsgálatra, tanulságok keresésére és megfontolására kötelez." 1956-os emlékeiből egyet idéz fel a szerző, s ehhez fűzi számunkra is fontos gondolatait.

Az 1956 őszi Balatonszárszón tartott lelkészkonferencián az egyik lelkész, Hernády Nándor az egyházunk helyzetét és az egyházvezetés, elsősorban a jelenlévő Dezséry László egyházellenes tetteit feltáró felszólalásának végén „szavait egy Andersen-meséből vett fordulattal így fejezte be: „Látjátok, a király meztelen!”

A gondolatok, amelyeket Dóka Zoltán ehhez az Andersen-meséhez kapcsolódva megfogalmaz, ma is időszerűek, talán elsősorban nem is csak egyházi összefüggésekben. Ezért is hasznos újra találkozoznunk velük.

A szerkesztő

Ahogy 40 év múltán felidéződnek bennem ezek az események, elgondolkodom a zseniális Andersen-mesén. Rab Zsuzsa átdolgozásában ez a címe: „A császár új ruhája”. Hernády talán más fordítást idézett. De — király vagy császár — oly mindegy! Valaki, aki látszólag a hatalom korlátlan birtokosa, valójában pedig a hatalom rabszolgája. Olyan, mint a horogra akadt hal: azt hiszi, neki sikerült elcsípnie a nagy csalít, és valójában ő függ kiszolgáltatottan a hatalom zsinórján. Nem érdekli az igazság. Csupán egy mércéje van: a hatalom megtartása. Szánalmas figura! A hiú hatalomvágy tette azzá de ő ezt csak akkor veszi észre, ha egyáltalán észreveszi, amikor már késő. Amikor már nincs is más lehetősége, mint továbbjátszani a szerepet, a hatalom komédiáját. Andersen meséje is így fejeződik be:

„— Nincs is ruha a császáron! — rivalgott fel végül a tengernyi tömeg. A császár nagyon megütközött ezen, maga is úgy vélte, hogy igazat mondanak, de azt gondolta: Most már tovább kell mennem, nem futhatok haza szégyenszemre! És még peckesebben lépegetett fényes kísérete élén...”

Ó, hányan játszották már el ezt a szörnyű, torz játékot, világi uralkodók és egyházfejedelmek, rossz lelkiismeretet takaró, flegma göggel, nagyképűséggel, vagy, ami még ennél is rosszabb, megszólíthatatlan kövületté merevedett önigazsággal, ami másoknak sorsuk, egészségük összeroppanását jelentette, esetleg életükbe került!

*

Rosszul olvassuk azonban Andersen meséjét, ha csak az ünnepi menetben ruhátlanul lépdelő, egyszerre ellenszenves és nevetséges, piperkőc császárra figyelünk, s nem vesszük észre, hogy a nagy mesemondó tudatos szimbolikával formálta meg a császár környezetét is. Semmi kétség: ők legalább annyira felelősek a hatalom hazug játékáért, mint maga a császár!

Így a két csaló takács, akik az események tulajdonképpeni mozgatói. A mese ideológusai. Valójában nem szakemberei a takácsmesterségnek, csak mímelik azt. Viszont mesterei a másokat meghökkentő, zavarba hozó, elbizonytalanító és tév-útra vezető hazudozásnak. Lehetőleg a háttérben maradnak, de ők magyarázzák a helyzetet, és diktálják a feltételeket. Azt mondják, ők „olyan kelmét tudnak szőni, hogy a kerek világon nincs hozzá fogható. Nemcsak hogy páratlanul szép a színe meg a mintája, de van egy bűvös tulajdonsága is: akik méltatlanok a tisztségükre, vagy buták, mint a föld, azok előtt láthatatlanná válik a kelme.” Cinikus nihilisták, akik visszaélnék az emberek hiúságával és hiszékenységével. Jól szórakoznak, de nem nevetik el magukat. Buzgón szövik a láthatatlan kelmét, a levegőt, a semmit, s közben tömik a zsebüket arannyal.

Ugyancsak részletező gonddal rajzolja meg Andersen a császár legfőbb hivatalnokait, az öreg minisztert, a főhopmestert, a rangos urakat, a császár uszályát vivő kamarásokat, vagyis az egész „válogatott, fényes udvari kíséretet”. Ők a nélkülözhetetlen „bizalmi emberek”, akik nélkül a hazugságot nem lehetne megvalósítani, még kevésbé fenntartani. Ha kimondanák az igazságot, azonnal kiderülne a csalás. De ők félnek a retorziótól, hogy igazmondásuk karrierjükbe kerül. Éppen karrierjük érdekében, amelyről nem képesek lemondani, inkább együtt hazudnak a hazugokkal. A csaló ideológusok és a hatalmi kábulatban pompázó császár mellett ők a legfőbb felelősök az egész gonosz játékért.

A teljes képhez ugyancsak nélkülözhetetlenül hozzátartozik a póre császár gyönyörű, új ruháját ünneplő sokaság is. A tömeg mindig is ilyen volt, s ilyen marad: vak és befolyásolható. Nem az igazság érdekli, hanem az, hogy ki ad neki „cirkuszt és kenyeret”. Ezért vált át hamar a hozsannából a „feszítsd meg!”-re. Lelke mélyén ugyanúgy a félelem irányítja, mint az udvari előkelőségeket. De ha oszladozni kezd a veszély, ha valaki magára vette az igazság kimondásának veszedelmét és kockázatát, akkor akár üvöltöni kész az igazságot egészen addig, ameddig a személyes felelősség elől elrejtő névtelenség takarója ér. Ugyanakkor nem mellőzhető történelmi tapasztalat, hogy a tömegnek e csúszó-mászó szinten való megtartása nem magának a tömegnek a szándéka, hanem a császárnak és környezetének érdeke és tudatos törekvése.

A mese egyetlen fénylő pontja az igazságot kimondó kisgyermek. Andersen — a magyar fordítás szerint — ártatlannak mondja. Ártatlan az, akinek még nem ártott, azaz nem rontott meg a hazugság. Akit haszon vagy félelem nem befolyásol, amikor a valóságról beszél. Egyszerűen kimondja az igazat. Ezért boldogok a gyermekek s azok a felnőttek, akik mindig újra gyermekké tudnak lenni. Akik vállalják a bekiabálást, az ünneprontást, mert fontosabb számukra az igazság, mint a hamis uraságok hamis ünneplése. Boldogok akkor is, ha a mese vége, mint itt is, szomorú, sőt felháborító.

Talán nincs is Andersennek még egy meséje, amely ennyire csüggesztően, reménytelenül fejeződne be. Amikor végleg lelepleződik a hazugság, és senki előtt nem kétséges többé, hogy csalás az egész hajbókoló ünneplés, mert „nincs is ruha a császáron”, akkor a császár — s így végződik a mese — „még peckesebben lépegetett fényes kísérete élén, a kamarás urak pedig még buzgóbban vitték mögötte palástja uszályát — a levegőt.” Ó, ti kamarás urak, ti sunyi haszonlesők, akik a hiú hatalomvágy láncában vergődő, nevetséges bohóccá lett császárt nem szaba-

díjtátok meg a hazugságtól, mert nem szánjátok, nem szeretitek, hanem tovább áltatjátok, s míg bókolva vizitek utána a semmiből szőtt palást uszályát, magatokban kinevetitek, és megvetitek! Kamarás urak, akiknek az első elbukás után egy kisgyermek új alkalmat szerzett, hogy magatokat is megszabadítsátok a hazug hajlongástól, de ti csak még buzgóbban járjátok tovább a gonosz képmutatás útját, hogy kerülhetnétek el Isten ítéletét?!

Csakhogý, ha minden maradt a régiben, akkor felvetődik a kérdés: érdemes volt a kisgyermeknek kimondania az igazságot? Nem lett volna okosabb, ha hallgat? Andersen nem követi a gyermek további sorsát a mesében. De sok más „meséből” tudjuk, hogy az ilyen igazmondó felségsértők, ünneprontók mindig magukra vonják a hatalmasok és a hajlongó udvaroncok haragját. Érdemes volt?! Mielőtt bármit is válaszolnánk a kérdésre, fel kell ismernünk egy fontos körülményt. Ez a szó: „érdemes”, hiányzik a gyermekek szótárából. Csak a felnőttekben található. Ugyanis ezzel a szóval kezdődik az igazság elárulása. „Aki az igazságból való”, az nem kérdez ilyet, ahogyan nem kérdezik a madarak, érdemes-e énekelni, nem kérdezik a virágok, érdemes-e illatozni, nem kérdezik a csillagok, érdemes-e a sötét éjszakában ragyogni. Csak énekelnek, illatoznak, ragyognak. Amíg élnek. Ilyenek a madarak, a virágok és a csillagok. És ilyenek a kisgyermekek...

Ezért mondja Jézus: „Bizony, mondom nektek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermekek, nem mentek be a mennyek országába!” (Mt 18,3).

Buda Ferenc

FOHÁSZ A VIRRADATBAN*

*Istenem ezen a hajnali órán
amidőn madár se szól még s már eb sem ugat
bárhhol vagy is
talán ott fönn lebegsz túl túl a galaktikákon
vagy itt benn a szívemben rejtőzködöl
bárhhol vagy is Te Láthatatlan
Te Ismeretlen
mutasd meg magad*

*kereslek kerestelek
ám a neved harsogók üresen kongó
kiáltozása elől
bedugtam s bedugom fülem*

* A Kossuth-díjas költő Árapály című kötetéből (Nap Kiadó Budapest, 2005) a szerző szíves engedélyével.

nem tudom immár ki vagyok mi vagyok
csökönnyös bitang juhod-é avagy
elkőborolt kiehiült ebed
aki orrát s riadt tekintetét földnek
szegezve lohol egy idegen nyomon

nem tudom magam sem tudom

kérlek hát fogadj el kételyeimmel
vakon botladozó beszédemmel
s ha nem akarod úgy akár
választ se adj
csak engedd hogy megszólítsalak

kakas szól kiált a kakas

emlékezem: mint vallattalak
vallottalak és tagadtalak
mert nehéz igen nehéz megértenem
hogy Te a Gonoszt is virulni
vigadni hagyod
s mert nem tudom ki vagy
s hogy én ki vagyok
már azt sem tudom

világosságra szomjazom

nincs egyebem
csak magam

oldozd fel kérlek szorongásomat
oltalmazd szeretteimet
fékezd meg indulataimat

pásztorom őrizöm ha vagy
veszni ne hagyj

Ámen

Ne hagyd hogy ne így legyen

„Coram Deo”¹ Gondolatok a lutheri reformáció antropológiájához

„Coram Deo”: újra meg újra visszatérő kifejezés ez a reformáció szóhasználatában. És mindazt, amit a reformáció az emberről mond, nem is lehet megérteni e nélkül a kifejezés nélkül, és természetesen a nélkül a tartalom nélkül, amit ez a kifejezés hordoz.

A „coram Deo” ugyanis azt jelenti, hogy az ember létének alaprelációja az Istennel való kapcsolat. Ugyanarra emlékeztet, mint az augusztinuszi „fecisti nos ad te”².

Amikor Melanchthonék ezt a formulát az Ágostai hitvallás második és negyedik cikkében vagy egybeütt használták, és ez terminusszá válva meghonosodott a reformátori szóhasználatban, akkor tulajdonképpen egy olyan kifejezésről van szó, amely nagyon is helyénvaló volt a reformáció korának szellemi-lelki valóságában. Kettős háttéren érzékelhetjük ezt: az egyik a humanizmus, a másik a középkori római egyház teológiája, a skolasztika és az általa meghatározott egyházi élet és kegyesség.

Az egyik tehát a *humanizmus*, ez a 15-16. századi reneszánsz hatalmas kultúr-történeti áramlatából kisarjadt szellemi-irodalmi mozgalom, amely több ponton is közeli kapcsolatba került a reformációval. De már maga a humanizmust szülő *reneszánsz* is, amely nem csupán művészeti stílus, ragyogó képzőművészeti alkotások megteremtője volt, hanem a korábbi korokétól eltérő új életforma is. Egy merőben új szemléletmód a világról, de különösen is az emberről, aki kitáruló, átrendeződő és átértékelődő, újjászülető világában — öntudatra ébredve — maga lesz a középpont, önmaga és minden dolgok mértéke.

Ennek a reneszánsz humanizmusnak a reformációval való találkozását és az ebből adódó egész problematikát érdekesen mutatja be Werner Elert a teológus és humanista Melanchthonról szóló tanulmányában.³ Elert — Konrad Burdach és Jacob Burckhardt nyomán — Papinival polemizálva olyannak ábrázolja a reneszánsz humanizmus emberképét, mint amely „az egyház nélkül, sőt azzal szemben formálódott”⁴. Éspedig azért, mert az egyház azt a vágyódást, ami a Nyugat emberében már a 13. századtól kezdve megvolt és egyre erősödött az egyházi, az állami és általában az emberi élet megújulása, újjászületése, reformációja után, mereven és teljesen elutasította. Így fordult aztán az újjászületés (reneszánsz!) után vágyódó ember az antik pogány embereszmény, emberkép és humanitás felé. És így történt,

¹ Ez az írás egy a reformáció 450. évfordulója alkalmával elhangzott előadás részletére épül. - Coram Deo = Isten előtt. A megigazulásról szóló tanítás összefüggésében rendszeresen előforduló formula. Pl. Ág. hitv. IV. cikk: „... iustificari coram Deo...”, azaz „... megigazulni Isten előtt...”.

² Fecisti nos ad te = A magad számára alkottál bennünket.

³ Werner Elert: Humanität und Kirche - Zum 450. Geburtstag Melanchthons - in: Zwischen Gnade und Ungnade München, 1948. 92-113. l. - Magyarul in: Keresztyén Igazság Új folyam 21. szám 8-22. l.

⁴ I.m. 103. l.

hogy "Petraryában, Bocaccióban, Machiavelliben az ember teljes evilágiasságában [Diesseitigkeit] áll előttünk, egészen önmagához szabva, mint aki nem felelős senki másnak, csak önmagának..."⁵

Melanchthon, mielőtt Wittenbergbe érkezett, maga is ezzel a humanista embereszeménnyel találkozott és telítődött, ennek az öntudatos, világias, minden dolgok mértékévé lett embernek a képével. "Ezt a humanista emberképet hozta magával Wittenbergbe, és megtanulta ott ... Luthertől az evangéliumot. Ez pedig a megigazulás tannak a nyelvén azt jelenti, hogy n e m az ember minden dolgok mértéke, hanem Isten. Hogy az ember n e m abból egzisztál, ahogy önmagát megítéli, hanem ahogy Isten ítéli meg őt. Hogy ő nem önmaga előtt, hanem Isten előtt tartozik felelősséggel, és előtte kell megigazulnia. Melanchthonban kapitulált a humanista emberkép az isteni bíró előtt."⁶ S így a teológus és humanista Melanchthon — mondja Elert — nem 'két ember', hanem egy.

Érdekes e mellé az egy emberben, egy emberi személyiségen belül folyó — és a már említett 'kapitulációval' végződő — harc mellé odaállítani azt a teológiai-szellemi küzdelmet, ami Luther és a humanista Erasmus között folyik a *De servo arbitrio*-ban.

"Az ember egy teljesen bűnös állapotba születik bele" — így foglalja össze Joh. Walter a reformátor teológiájáról írt könyvében Luther ide vonatkozó gondolatait.⁷ Ha pedig valóban ez a helyzet, akkor hogy tehető az ember felelőssé? Hogy lehet egy 'állapotot' vétkesnek mondani? Vétkekről csak ott lehet beszélni, ahol az embernek lehetősége van másképpen cselekedni. Ez tulajdonképpen a fő kérdése a *servum arbitrium* problematikájának — mondja Walter. Az ütőkártya, amit Erasmus vitairatában Luther ellen kijátszott, az volt: ha az ember akarata igazán a bűn rabságában van, és csak vétkezni tud, akkor ez a tan aláás minden morált. Hogyan képzelhető akkor, hogy például egy gonosztevőt ilyen feltételek mellett valamikor is arra szólítsunk fel, hogy jobbítsa meg életét. Folyvást bűnös állapotára hivatkoznék, hogy ő abba beleszületett, és hogy nincs abban a helyzetben, hogy változtasson rajta. Walter szerint — s ebben nyilván igaza van — ez a felfogás azonban teljesen félreérti Luthert, „mert félreismeri azt a Luther tanítása szerint alapvető tényt, hogy a reformátor szeme előtt nem az ember polgári morálja, hanem Isten előtti helyzete [Istenhez való viszonya: seine Stellung zu Gott] van".⁸

Luthernak és Erasmusnak ebben a vitájában persze nem egyszerűen csak az emberi akarat szolgaságának vagy szabadságának a kérdéséről van szó, hanem eközben és ezen túl az egész ember *coram Deo* való szemléletéről, s így az antropológiának, az ember-értelmezésnek végső teológiai sunumájáról. Sőt még ennél is sokkal többről. Egy angolszász teológusnak, Watsonnak Luther teológiájával foglalkozó könyve címevel élve Isten istenségének a kérdéséről.⁹ Végső soron tehát teológiánk, teológiai szemléletünk egészéről és egészéért folyik itt a harc.

Mindezt szemléletesen illusztrálja Luther néhány mondata. Tétélezzük fel — mondja Luther —, hogy igaza van Erasmus vitairatának, hogy az embernek „nem

⁵ U. o.

⁶ I. m. 103. l.

⁷ Johannes von Walter: *Die Theologie Luthers* - Gütersloh, 1940. 156. l. - (Vö. még a következőkkel.)

⁸ U. o.

⁹ Philip S. Watson: *Let God be God* - 1947; németül: *Um Gottes Gottheit* - 1952.

minden indulata test, ami azt jelenti: istentelen, hanem az, amit léleknek nevezünk, az erkölcsileg jó és nem romlott. Látod, mennyi ostobaság következne ebből, nem csupán az emberi értelem számára, hanem az egész keresztyén vallásban és a hit legfőbb cikkeiben is. Ha ugyanis az [ember] legnemesebb része nem istentelen, romlott vagy kárhozott, hanem csupán a test, tehát a durvább és alantasabb indulatok, milyen Megváltót csinálunk mi akkor — kérdem én — Krisztusból? Vérének árát olyan kevésre akarjuk értékelni, hogy ő csupán azt szabadította meg, ami az emberben a legértéktelenebb? Ellenben az emberben a legnemesebb önmagában is elég erős, és így egyáltalában nincs szüksége Krisztusra? Úgyhogy legközelebb Krisztust nem az egész ember, hanem csak annak legértéktelenebb része, és pedig teste Megváltójaként fogjuk prédikálni; az embert magát pedig mint önmaga legnemesebb részének megváltóját [fogjuk hirdetni]... Ha az ember jobbik része romlatlan, akkor nem szorul rá a megváltó Krisztusra..."¹⁰

Luthernak ez a humanista emberszemlélettel való vitája azonban már átvezet bennünket ahhoz a másik nagy szellemi valóságához, ami a reformáció egész üzenete, így emberről vallott felfogása mögött is ott húzódik, amikor az embert *coram Deo* látja, és Isten színe elé akarja állítani. Hiszen Erasmus emberszemléletére nemcsak a humanizmus, hanem a középkori katolikus morálteológia antropológiája is rányomta a bélyegét.

A reformáció antropológiáját a humanizmusával konfrontálva abban láthattuk a lényegét, hogy az önmaga ítélőszéke előtt álló embert állítja Isten színe elé. A *coram Deo*-ból a hangsúly tehát itt arra esik, hogy n e m ö n m a g a , hanem I s t e n e l ő t t áll felelősségével az ember.

Ha a reformáció emberszemléletét a korabeli katolicizmusával vetjük össze, akkor viszont a hangsúly elsősorban egy másik pontra esik, és természetesen itt tűnik szembe a kettő közötti különbözőség is. Ez pedig az, hogy h o g y a n áll I s t e n e l ő t t az ember. Vagyis: hogyan állhatok oda az Isten színe elé, hogy kegyelmes legyen hozzám?

A keresztyénségnek közös öröksége az eredendő bűnről szóló tanítás. Tehát annak tanbeli megfogalmazása, hogy nincs törésmentes összefüggés az ember teremtésbeli és bűneset utáni, vagyis ma konkrétan adott állapota között. Amikor evangélikus hitvallási iratainkban a bűnnek, közelebről az eredendő (Ádám-tól eredő és örökletes) bűnnek tanításáról van szó, azok rendszerint utalnak is erre a — mai kifejezéssel élve — „ökumenikus” kapcsolatra. Ugyanakkor mindig világosan kifejezésre jut bennünk az is, hogy mégis eltérés van a tekintetben, hogy milyen mértékűnek látják ezt a „törést”, tehát az eredendő bűn rontását az emberen. Az Apologia II. cikke jól érzékelteti ezt a kettősséget: „Az eredendő bűnről szóló második cikket helyeslik ellenfeleink, de oly módon, hogy mégis kifogásolják az eredendő bűn meghatározását, amelyet mi ... említettünk.” A kritikus pont pedig mindig ez: maradt-e a bűneset után az emberben valami mentes a bűn rontásától. Ha így lenne, akkor ez végül is Krisztus művét, áldozatát, vagyis Isten kegyelmét kisebbitené, sőt tenné fölöslegessé tulajdonképpen. Ha pedig nem, akkor valóban nincs más segítség az ember számára, mint amit Jézus Krisztusban kínál maga az

¹⁰ Martin Luther: Dass der freie Wille nichts sei - München, 1954. 186. l. - Magyarul: Luther: A szolgálai akarat - Luther Márton De servo arbitrio című teológiai vitáirata . 1525. - Sopron, 1996.

Isten: „...ingyen igazíttatnak meg a Krisztusért hit által...”.¹¹ „Ez az eredendő bűn az emberi természetnek olyan egészen mélységes és gonosz romlottsága — tanítja Luther —, hogy föl sem tudjuk fogni az értelmünkkel, hanem hinnünk kell az Írás kijelentése alapján... Ezért igazi tévelygés és vakság, amit ez ellen a tétel ellen a skolasztikus teológusok tanítottak...”.¹² Majd következik Luthernak egy tételes összefoglalása a skolasztikus teológusok bűnről szóló tanításáról, amelynek lényege, hogy az ember nem egészen, nem maradéktalanul romlott, tehát nem is teljesen Istennek kiszolgáltatva, nem egészen órá szorulva áll *coram Deo*.

A reformációnak a Szentírás alapján alapuló tanítása ezzel szemben egyértelmű és világos. Ahogy Luther fogalmaz: „peccatum originale est vere totus lapsus naturae humanae”.¹³ Hogy miben áll ez a „teljes bukás” (totus lapsus), azt Walter Luther teológiájában a következő három pontban foglalja össze: 1. az értelem elsötétedése, hogy sem Istent, sem műveit, sem akaratát nem ismeri föl; 2. az akarat megromlásában, hogy nem bízik Isten irgalmasságában, nincs benne istenfélelem, gyűlölni kezdi őt, és a felebaráttal szemben embertelen, kegyetlen lesz; 3. és végül a teljes elveszettség, amely abban áll, hogy a lelkiismeret nem nyugodt többé, kétségbeesik Isten ítéletére gondolva, és hamis védelmet keres Isten ellen a jócselekedetekben.¹⁴

Így áll tehát a reformáció látása szerint az ember *coram Deo*: önmagára nézve teljesen reménytelenül, mert teljesen megromlottan, s így teljesen Isten bűnöst megigazító kegyelmére szorulva. *Coram Deo* sem önmagára, sem más emberre — élőkre vagy holtakra — nem számíthat. Istenre magára, s ez azt jelenti, Krisztusra van szüksége, hogy Isten előtt megállhasson, vagyis megigazuljon.

Ennek a szemléletnek, látásnak mélyén az a világos különbségtétel ismerhető fel, amely szerint az embernek alapvetően más az Isten előtti és más az emberek előtti helyzete. A reformáció szóhasználata szerint más a *iustitia coram Deo* és a *iustitia coram hominibus* (iustitia civilis). S ez a kettő sohasem keverhető össze! A reformátori tanítás — miközben elismeri, nem vitatja, nem is bagatellizálja el, sőt a maga helyén lényegesnek tartja az ember morális értékeit¹⁵ — érdeklődése elsősorban és döntően nem ezek felé fordul, hanem már csak vitahelyzetéből adódóan is az ember Isten előtti helyzete felé. Ugyanakkor természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy a reformáció üzenete ezt az Isten elé állított embert odaállítja a felebarát mellé, ahogy arról például Luthernak A keresztyén ember szabadságáról szóló irata is tanúskodik. Ez azonban már egy másik, a teológiai antropológia etikai konzekvenciáját felmutató írás témája lehetne.

Korunkban divatos dolog felvetni a kérdést, hogy vajon a reformáció ember-szemléletének ez a sajátos hangsúlya nem vált-e napjainkra időszerűtlenné. Egyáltalán van-e még jogosultsága annak az antropológiának, amely szerint az emberlét döntő relációja az Istenhez való viszony? Martin Niemöller, a német hitvalló egyház vezéralakja, amikor 1953-ban Budapesten járt, egyik előadásában így fogalmazott: A reformáció kora emberének nagy kérdése ez volt: hogyan találom meg a kegyelmes Istent; a mai ember nagy kérdése azonban ez: hogyan találok irgalmas

¹¹ Ágostai hitvallás IV. cikk.

¹² Schmalkaldeni cikkek III. 1.

¹³ Idézi Walter i. m. 154. l. („Az eredendő bűn valóban teljes bukása az emberi természetnek.”)

¹⁴ Walter i. m. 154-155. l.

¹⁵ Pl. az Ág. hitv. XIV. (A világi dolgokról) és XVIII. (A szabad akaratról) cikkében.

felebarátot. Niemöller mondata mögött nyilvánvalóan ott van az iszonyatos embertelenségeket produkáló 20. század első felének keserű tapasztalata. S valljuk meg: e tekintetben nem látszik biztatóbbnak sem a század második fele, sem az éppen hogy elkezdődött 21. század. Erre gondolva azt mondhatnánk, hogy a frapánsan szellemes mondatnak igaza van. Ugyanakkor eltűnődhetünk azon: vajon ennek a gondolatnak a megfogalmazását a maga kizárólagosságában nem szekularizált korunknak a Szentírással ellentétes szellemisége tette-e lehetővé, amely az emberi lét súlypontját a vertikális síkból abszolút módon helyezi át a horizontális síkba. Mert miközben igaz, hogy az emberi élet sok nyomorúsága — Kain és Ábel óta — irgalmas felebarát után kiált, ez nem feledtetheti el a Szentírás és reformátoraink tanításának alapvető igazságát, ami a *coram Deo*ban is megfogalmazódik.

A témával kapcsolatos töprengéseink eredményét összegezve azt mondhatjuk: a reformáció emberről szóló tanításának központi üzenete az, hogy az ember létének alaprelációja Istenhez való viszonya, s ezért az ember csak ezt figyelembe véve érthető meg igazán. A Szentírással összhangban lévő reformátori antropológiának nem egyszerűen korhoz kötött tartalma ez, hanem mindig, a mi korunkban is érvényes mondanivalója. Ebből következően az egyház szolgálatának elsőrendű feladata ma is az, hogy a törvénnyel és evangéliummal Isten színe elé állítsa az embert. Az elé az Isten elé, aki neki is Teremtője, mert az ő élete is tőle indult el. Az elé az Isten elé, aki Jézusban neki is Megváltója, mert bár az emberlét sokféle problémáját meg tudja oldani, de a bűnre nincs orvossága. Az elé az Isten elé, aki Szentlelke által egyedül képes az ő életét is radikálisan megújítani. Az elé az Isten elé, aki ott áll életünk minden ténye, eseménye és az irgalmasságunkra váró embertárs mögött is. Az elé az Isten elé, aki előtt felelősséggel tartozunk minden dolgunkban, és aki ott áll utunknak végén.

Szomorú szívvel tudatjuk olvasóinkkal, hogy

Dr. Vladár Pál

ny. bíró, a budahegyvidéki gyülekezet tiszteletbeli presbitere,
az Ordass Lajos Baráti Körnek megalakulása óta hűséges tagja
életének 95. évében 2006. augusztus 18-án meghalt.

Hamvasztás utáni búcsúztatása a budapesti Farkasréti temetőben
szeptember 18-án volt.

Vigasztaljon mindnyájunkat a gyászjelentésén olvasható bibliai igé:
„Kezre bízom lelkemet, Te váltasz meg engemet, óh, Uram, hűséges Isten.”
(Zsoltár 31,6)

Kiss Réka

Néhány adalék a protestáns egyházpolitika alakulásához a „hosszú ötvenes” években, különös tekintettel 1956-ra*

(Első rész)

Előzmények

A protestáns egyháztörténetben az egyházak feletti kommunista diktatúra kezdetét leggyakrabban két dátumhoz, 1948-hoz az egyházi vezetéváltások kikényszerítéséhez és az állam-egyház közötti egyezmények aláírásához, valamint az egyházak totális ellenőrzésére életre hívott állami szerv, az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-es felállításához szokták kötni. Kétségtelen tény, hogy ezek a fordulópontok a leglátványosabb stációi az egyházak alávetésének, mégis mielőtt az ötvenes évek és ötvenhat kérdéseire rátérnénk, érdemes egy kis figyelmet szentelni az úgynevezett koalíciós korszak egyházi politikájának alakulására is, mert az ötvenes évek nyílt diktatúrájának eszköztára burkolt formában már ebben az időszakban kiépült.

Magyarország a második világháború végére szovjet megszállás alá került, s ezzel az egyházak is gyökeresen új politikai mezőbe kerültek. A hatalom totális kisajátítására törő, szovjet támogatást élvező kommunista párt 1945-től kezdődően szisztematikusan számolta fel politikai és közéleti vetélytársait, s a „reakció elleni harc” jegyében sorra lehetetlenítette el a civil társadalom életének hagyományos szerveződéseit is. A berendezkedő totális diktatúra számára az egyik legnagyobb kihívást a társadalmi beágyazottságuk révén kiemelkedő tömegebefolyással bíró egyházak jelentették, s az ateista ideológiai alapokon nyugvó párt ezért kezdettől kiemelt figyelmet fordított a vallásos hagyományok megtörésére. Bár az 1919-es kommün tapasztalatai, a bolsevizmus egyházüldözéséről szóló híradások a szovjettel érkező kommunisták kíméletlen egyházüldözését, nyílt terrorját vetítették előre, a „fenyegetett demokrácia”, avagy „burkolt diktatúra” első néhány esztendejében nem indult nyílt támadás az egyházak ellen, nem az egyházak egészét támadták, hanem azoknak „legreakciósabb” képviselői ellen indultak eljárások, gyakori, ám kevésbé látványos, elszigetelt támadások. Az első időszakban az 1945. VII. tc. alapján folytatott népbírósi gyakorlat parttalan lehetőségeit kihasználva a fasizmus maradványainak felszámolása jegyében háborús és szovjet ellenes izgatás címén indították az egyháziak ellen is az eljárások többségét, főként a háború előtti vagy alatti, a Szovjetunió vallás- és egyházellenes magatartását bíráló egyházi beszédekre, prédikációkra alapozva. A jeles ügyvéd (későbbiekben a Dunamelléki Református Egyházkerület megválasztott és lemondásra kényszerített főgondnoka), Kardos János, több törvénytelenül bíróság elé állított lelkész – köztük Túróczy Zoltán és Órdass Lajos evangélikus püspökök – védője ekként jellemezte az egyháziakkal szemben folytatott népbírósi gyakorlatot: „A kormányzat... féltékenyen

* Az OLBK együttlétén, Bp.-Kelenföldön 2006. márc. 30-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

ügyelt arra, hogy az egyház- és a vallásüldözés látszatát kerülje, s amikor egyházi személyt akartak börtönbe juttatni, az egyházi ténykedéstől megkülönböztethető más magatartás lett a vád tárgyává és az egyházi ítélkezés alapjává. Abban már nem volt finnyás, hogy az állítólagos ténykedés megfelel-e a valóságnak.¹

A politikai rendőrség már felállításának első pillanattól megfigyelés alatt tartotta a legjelentősebb egyházi személyiségeket, 1946-ban pedig Tihanyi János vezetésével kiépült az ÁVO-n az önálló Egyházügyi Alosztály, amelynek az volt a feladata, hogy ügynökhálózatot szervezzen körülöttük, figyelemmel kísérje mozgásukat, kapcsolataikat, levelezésüket, s összegyűjtse egy esetleges koncepciók per számára a bármikor aktualizálható „terhelő adatokat”. Az egyházügyi alosztály megszervezésével párhuzamosan, 1946 nyarán indultak meg az első látványos, központi támadások is az egyházak ellen. A nyílt támadások első hullámának kiemelt célpontjai az egyházak ifjúsági szervezetei voltak, amelyeket Rajk László híres, csaknem másfélezer egyesületet érintő belügyminiszteri rendeletével oszlattak fel. Közvetlenül érintette a protestáns egyházakat a hitoktatás fakultatívva tételéről szóló törvényjavaslat, amely ekkor még tiltakozások hatására átmenetileg lekerült a napirendről. Ugyancsak érzékenyen érintette a református és az evangélikus egyházat a fiatal demokráciát is alapjaiban megrengető első nagy koncepciók persorozat, a hírhedt Magyar Testvéri Közösség ügye. Noha a kommunista párt vezetése és irányítása alatt előkészítette per elsősorban a kisgazdapártra mérte a csapást, a per előkészítése folyamán mind nyilvánvalóvá vált, hogy a nyomozás nem csupán a pártpolitika szféráját érinti, hanem a politikai rendőrséget felhasználva az MKP vezetése a közélet egésze, így többek között az egyházakkal szemben is csapásra készül.² Végül sem a katolikus, sem a protestáns egyházi szálát nem használták fel a perben, az egyházi intézményeket érintő házkutatások, a kevésbé ismert egyházi személyiségek letartóztatása, az összehangolt sajtókampány azonban egyértelműen jelezte az egyházak fenyegetettségét.

A „durva szekularizáció” korszaka

A két protestáns egyházban 1948/49 folyamán zajlottak le a legfontosabb személycserék. Jól ismert, hogy Ravasz László református püspök és Lázár Andor főgondnok 1948. áprilisi kényszerű lemondását októberben követi az Ordass per ítélethirdetése, 1949-ben pedig Révész Imre visszavonulása Debrecenben. A református egyházban az új egyházkormányzat 1948 tavaszán kezdett hozzá az állam

¹ Kardos János visszaemlékezése. *Hadtörténeti Levéltár*, Personalia 256. Kardos János hagyatéka.

² Az egyik ilyen protestáns egyházi szál, amely a köztársaság elleni összeesküvés perének előkészítésekor nyilvánosságot is kapott a Pap László teológiai professzor vezette Ökumenikus Újjáépítési Iroda volt, amelyet az ÁVO a Magyar Közösség egyik fedőszerveként, a Közösség gazdasági hátterének megteremtőjeként tartott nyilván. Az ÁVO nyilvántartásában a titkos társaság vezetőjeként vagy tagjaként tartottak nyilván az iroda alosztályának vezetője közül négyet, s magának Pap Lászlónak a közösségi tagságáról is több — utólag nehezen ellenőrizhető — adat gyűlt össze 1946-47 folyamán az ÁVO irattárában. Az evangélikus egyház érintettsége Radvánszky Albert egyetemes felügyelő révén lett volna igazolva. Ugyancsak a Magyar Közösség egyházi vonatkozásait erősítette, hogy a letartóztatott vagy a nyilvánosan megnevezett közösségi tagok között számos lelkész vagy egyházi tisztviselő volt. Emellett az ÁVH számon tartott több tucat olyan lelkészt is, aki a Magyar Közösség tagja volt ugyan, de az ügy kapcsán nem került nyilvánosságra a neve.

és egyház kommunista modell szerinti szétválasztásához. Ebben a folyamatban a református egyház a „faltörő kos” szerepét kapta. 1948. június 14-15-én a Zsinat heves vita után elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvénytervezetet (az országgyűlés június 16-án szavazta meg az 1948. XXXIII. tc.-t). Ez lett az 1948. október 7-én aláírt református egyház és az állam közötti egyezmény alapja, amely kisebb módosításokkal 1990-ig szabályozta az egyház életét. Az evangélikus egyházzal az egyezményt néhány hónappal később, decemberben írták alá. Az állammal kötött egyezmények valójában kényszer megállapodások voltak, az újdonsült egyházi vezetők azonban a korszakban mindvégig azt hangoztatták, hogy az egyezményen alapuló, szocialista társadalom melletti döntés önkéntes és hitből fakadó volt.

1948-tól számítható a „hosszú ötvenes évek”, amely az egyházak életében a „durva szekularizáció”, a látványos terror időszakát jelentette az egyház társadalmi-közéleti szerepének minimalizálása, perifériára szorítása, az egyházi autonómia megtörése, az egyházak anyagi függővé tétele, az egyházak tevékenységéhez szükséges infrastruktúra felszámolása, egyházi intézmények államosítása, egyesületek feloszlataása, missziói munkájának megbénítása, az egyház lelkesi karának és társadalmi bázisának megtörése, bélistázás, internálás, perek, kitelepítés, kulákosítás, egyéb adminisztratív intézkedések révén. Az időszak legjelentősebb protestáns egyházi perei között tartjuk számon Keken András és Kende György evangélikus, Pap Béla református lelkész ellen indított eljárásokat, illetve az ún. KIE pert.

Az iskolai hitoktatás akadályozására, elsorvasztására tett lépéseket követően, 1950-re szinte teljes mértékben befejeződött az egyházi missziói, hitbuzgalmi, ifjúsági egyesületek felszámolása. 1951-ben az egyházakkal szembeni politika további szigorodásaként az egyházi autonómia formális tiszteletben tartását sem mellőzve, az egyházak teljes körű állami felügyeletére, adminisztratív ellenőrzésére (az egyezmény szellemével is szöges ellentétben) 1951. május 18. I. tv-nyel létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt. Az egyházpolitika elvi, politikai kérdéseiben azonban továbbra is a pártközpont döntött, kivitelezés formálisan az ÁEH-ra tartozott, „keményebb eszköze” pedig továbbra is a politikai rendőrség maradt. Az ÁEH jóváhagyása kellett a fontosabb egyházi tisztségek betöltéséhez, ez a szerv intézte az állami támogatással kapcsolatos személyi és dologi ügyeket, az államsegély folyósítását, engedélyezte a nagyobb tömegeket mozgató egyházi eseményeket, konferenciákat, kiadványok megjelenését, s hozzájárulása nélkül külföldre sem lehetett utazni.

Alig három hónappal a hivatal felállítása után Kossa István elnök bizalmas beszélgetésre hívta a református egyház vezetőit, és tudomásukra hozta, hogy az egyház - többek között - a diakonissza intézetek megszüntetése, egyházi földek felajánlása, kis létszámú gyülekezetek összevonása, teológiai akadémiák és az egyházkerületek összevonásának feladata elé néz. Az egyházi élet további zsugorítását lehetővé tévő törvényeket az október 24-én megnyílt VI. budapesti zsinatnak kellett meghoznia. A zsinaton az egyházvezetéssel szembeforduló Szabó Imrét megfosztották esperesi tisztségétől, és eltávolították fasori gyülekezetéből, Pap Béla pedig letartóztatta az ÁVH. Az ismét összeül zsinat ezt követően már minden ellenállás nélkül kimondta a sárospataki és a pápai teológia megszüntetését.

Az egyházi élet további beszűkítését (iskola felajánlások, a megmaradt szociális intézményrendszer államosítása) ismételten az új, együttműködésre kész egyházvezetésre bízta. Az egyházi intézményrendszer felszámolásában, államosításában, (Pap Lászlónak, a budapesti teológia dékánjának kifejezésével élve) öncsonkításában a korabeli egyházvezetés sokszor nemcsak kényszerűségből, a mozgástér hiányában működött közre, hanem, amint Pap indulattól sem mentes, de mindenképpen tárgyilagosságra törekvő visszaemlékezésében írta: „Mindez a legnagyobb cinizmussal ment végbe. Az egyház vezetői nemcsak átadták az államnak a meg- egyezmény által meghagyott gimnáziumokat, hanem azok kiváló és egyházához hű oktató személyzetét a legdurvább eszközökkel lökték el maguktól.”³

Az 1948 után hivatalba lépő új egyházvezetés nemcsak kész volt az együttműködésre, hanem teológiaiilag is törekedett igazolni egyrészt a totális állammal való együttműködését, másrészt igyekezett alátámasztani az állam célkitűzéseit is. Az állami kényszert egyházi érdekként, a kiterjedt missziói munka felszámolását természetes és egészséges folyamatként igyekeztek feltüntetni, s ennek teológiai alátámasztásaként önálló teológiai tanítást vezettek be, a szolgáló egyház teológiáját. Az új egyházvezetés lojalitását hivatalba kerülése után néhány év múlva, 1953 májusában Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke jelentésében a következőképpen értékelte: „A református egyház vezetői teljesítik a hivatal kívánásait, vonatkozzék ez akár a belső egyházi életre, akár a nemzetközi egyházpolitikában való tevékenységre.” S noha „a protestáns egyházakban az alsópapság jelentős részének állásfoglalása nem egyezik főpapjaik magatartásával, ... a hivatal kérésére mindkét egyház [az evangélikus és a református] fellépett a reakciós papok ellen, és több papot egyházfegyelmi elé állítottak”.⁴ A protestáns egyházi ellenállás megtörését, a „reakciós papokkal” szembeni fellépést tehát jól átgondolt, politikai fogással a Magyar Dolgozók Pártja elsősorban az egyházvezetésre bízta.

Az egyház hitéleti tevékenységének, missziói munkájának további megszorításában lényeges lépés volt református vonatkozásban az Egyetemes Konvent elnökségi tanácsa által 1950 decemberében kibocsátott „Testvéri Izenet”, amely az egyesületek feloszlátása után minden missziói tevékenységet az egyház irányítása és ellenőrzése alá rendelt, illetve az ezen alapuló Missziói Szabályrendelet, amely a korszakban végig szabályozta és korlátozta az egyház szabad missziói tevékenységét. (1989. augusztus 31-ig maradt érvényben). Ennek alapján missziói munka csak a gyülekezet közösségében folyhatott, és kizárólag az előzetesen összeállított és a felsőbb egyházi testületek által jóváhagyott missziói munkatervek szerint működhetek a gyülekezetek. Az új szabályzat lehetetlenné tette az evangélizációt, gátat szabott a hitélet korszerűsítésére, megújítására irányuló munkának, kizárta, vagy legjobb esetben is igen szűk korlátok közé szorította a laikusok és a hitélet adminisztratív állami korlátozásai ellen küzdő lelkipásztori tevékenységet. A missziói munka szoros felügyelete, megnehezítése, az állami és egyházi tiltások és a megfélemlítések ellenére azonban számos gyülekezetben zajlott tovább olyan kendőzött hitéleti tevékenység, amelynek célja a szűk keretek között a missziói munka folytatása, a keretek tágítása, illetve új, egyéni lelkigondozói formák kialakítása volt.

³ Pap László Tíz év és ami utána következett. 1945-1963. Bárczay Gyula (szerk.) Bern-Budapest, 1992. EPMSZ. 90. o.

⁴ Jelentés az ÁEH munkájáról. 1953. május 16. Magyar Országos Levéltár (MOL) 276. f. 89/276. 320. o.

A maradék egyházi ellenállás letörésének, az egyházvezetéstől független autonóm közösségek felszámolásának további fontos állomása volt a Grósz József kalocsai érsek elleni eljárással egy időben, egy lehetséges nagy volumenű református dominanciájú protestáns összeesküvés per előkészítése, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület vezetői ellen indított per, amelyet az első rendű vádlottról, Pógyor Istvánról, Pógyor perként is számon tartanak. A koholt vádak szerint a megszüntetett nagy múltú ifjúsági egyesület egykori vezetői, egy nemzetközi irányítású, protestáns jellegű összeesküvésben vettek részt, amelynek az volt a célja, hogy Magyarországot a leendő Európai Unió szervezetébe kapcsolja. A nyomozás során mintegy 200 egyházi személyiség neve került az „illegális szervezkedésben” résztvevők listájára. Végül azonban összesen csak hárman kerültek a vádlottak padjára, tizenkét év börtönbüntetésre ítélték Pógyor Istvánt, a KIE egykori nemzeti titkárát, hét évre Teleki Lászlót, Teleki Pál néhai miniszterelnök közeli rokonát, úgyszintén a KIE volt nemzeti titkárát, s öt évre Hartyányi Imre egykori ceglédi birtokost, volt KIE-tagot. Bár a katolikus egyházat ért újabb támadással egy időben, 1951 őszére a protestáns összeesküvés forgatókönyve is elkészült, azt mégsem érvényesítették. Az 1951-es KIE per az ötvenes évek egyházi perei közül azonban így is kiemelkedő volt, mert a későbbi protestáns egyházi „összeesküvés perек” modelljeként működött. A per koncepciógyártási mechanizmusának több eleme mintául szolgált 1956 után az egyházi személyiségek elleni eljárások előkészítéséhez. Így például a későbbi forgatókönyvekben is megfigyelhető elem, hogy: nem lelkészek, hanem világiakkal szemben igyekeztek érvényesíteni az egyházi ellenzékkel szemben összegyűjtött terhelő adatokat, ezzel összefüggésben a Magyar Közösség újjászerveződését református egyházi vonalon igyekeztek tetten érni. S bár a per forgatókönyvében a „protestáns reakció” emblematisztikus figurái szerepelnek, a megvalósult per az egyházi élet akkor már súlytalan vagy marginalizált szereplői ellen zajlott.

1953-56 közötti időszak

1953-ban, Sztálin halálát követően a politikai helyzet gyökeres megváltozott, egyre élesebben került felszínre a szocialista blokk súlyos gazdasági, politikai és morális válsága. A válság rendszeren belüli, a szocializmus keretei közötti kezelésének feladatát Magyarországon Nagy Imrére bízta a szovjet pártvezetés. Az új miniszterelnöknek a válságból való kilábalásban, a lakosság — első sorban a vidék — megnyugtatózásában, a társadalmi elégedetlenség csillapításában az egyházakra is nagy szüksége volt. Az új kormányprogram ennek megfelelően változást ígért az egyházpolitika területén is, mint fogalmazott: „nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben”. Ugyanakkor a pártállamnak továbbra sem volt érdeke egészségen fejlődő, megerősödő egyházi élet kialakulása, s nehezítette az érdemi változások megindulását az is, hogy az egyházvezetői kulcspozíciókban ugyanazok a személyek maradtak, akik kényszerből vagy önként együttműködtek a Rákosi-féle vezetéssel. Így a Nagy Imre időszak egyházpolitikája meglehetősen ambivalensen alakult. Érezhető volt némi enyhülés, (pl. Nagy Imre tárgyalóasztal mellé ült a püspöki kar képviselőivel, személyesen tett ígéretet a Budapesti Református Teológia centenáriumi ünnepeiségeinek anyagi támogatására), ugyanakkor

lényegileg az egyházpolitika adminisztratív eszköztára, nem kis mértékben a pártállami adminisztráció ellenállásának, szabotálásának köszönhetően nem sokat változott. Így, bár Nagy Imre egyik legjelentősebb politikai tette következtében felszámolták az internáló táborokat, a korábban ítélet nélkül raboskodó internáltak közül sokakat, köztük számos egyházi személyiséget szabadulás helyett bíróság elé állították. Bár megindult a korábbi politikai perek felülvizsgálata, ez azonban csupán az ún. munkásmozgalmi perek elítélteit érintette, a nem baloldali, köztük egyházi személyiségek legtöbbje előtt továbbra is zárva maradt a börtönök ajtaja. Sőt, bár csekélyebb számban, de Nagy Imre miniszterelnöksége alatt is tovább folytak a politikai perek.

Nagy Imre meggyengülése, majd bukása, és Rákosinak a hatalomba való visszatérte újból megkeményítette az egyházi frontot is. Miként a politikai irányvonal szigorodását jelző 1955. márciusi központi vezetőségi határozat fogalmazott: „a párt politikája jobboldali irányba eltorzult, és ez az egyházpolitikában is érezte hatását.” Az 1955. júniusi központi vezetőségi ülés pedig úgy határozott, hogy „ki kell dolgozni és végre kell hajtani azokat az adminisztratív intézkedéseket, amelyek alkalmasak az egyházak fokozottabb ellenállását visszaszorítani.” A megszigorodott egyházpolitikai hullám újból felerősítette az operatív, államvédelmi munkát az egyházi vonalon is, amit az is jelez, hogy egy 1955-ös kimutatás szerint a 110 ellenségesnek minősített csoportosulás közül a legtöbbet a klerikális reakció körébe sorolták.

A Rákosi-csoport visszatérével újra megkeményedett politika irányvonal a társadalom szinte minden csoportjának súlyos érdeksérelmét jelentette, a politikai erjedés elkerülhetetlenül folytatódott, amit az SzKP XX. kongresszusa még tovább gyorsított. Az egyházpolitikában mindez egy sajátos „húzd meg, ereszd meg” politika formájában csapódott le. 1956 februárjában például 70 római katolikus pap és 12 apáca ellen indítottak bírósági tárgyalást államellenes összeesküvés címen, egy hónappal később az ÁEH újfent biztosította a kormányt, hogy kijavítja a hibákat, megszünteti a jobboldali engedékenységet, és visszaszorítja a megélnékült egyházi tevékenységet. Az adminisztratív intézkedések azonban taktikai és a politikai kényszer szülte gesztusokkal ötvöződtek. 1956 májusában kegyelmi úton elengedték Grósz érsek további büntetését, júliusban pedig Mindszenty bíboros életfogytig tartó feyházbüntetését felfüggesztették. Másfelől azonban a pártbizottság májusi vitáján Piros László belügyminiszter a régi forгатókönyv szerint továbbra is a klerikális reakciót jelölte meg a belső reakció elleni harc legfontosabbjaként. Jelentése szerint az elmúlt időszakban 40%-kal több belső reakciós erő, és 34%-kal több egyházi személy ellen indítottak bizalmas ügynöki nyomozást, amely 27 egyházi személy őrizetbe vételét eredményezte. Az egyházakkal szemben folytatott politikát mindinkább a határozatlanság és a sodródás jellemezte. A mind bizonytalanabb alapokon politizáló hatalomnak, ha nem is ismerte be, egyre nagyobb szüksége volt az egyházak segítségére a lakosság megnyugtatóására, ugyanakkor a párt szemében továbbra is ellenségnek számítottak.

1956 a protestáns egyházat is meglehetősen forrongó, feszült állapotban érte. A politikai hatalom erjedésével és a társadalmi mozgolódásokkal egy időben a két egyházban is egyre bátrabb követelésekkel és reformprogramokkal fellépő reformmozgalom bontakozott ki. A párt politikáját kiszolgáló egyházi vezetéssel szem-

beni bizalmi válság mind nyilvánvalóbbá vált, és egyre nagyobb nyilvánossággal léptek fel a megújulást követelő, a hivatalos egyházat teológiai és egyházkormányzati szempontból egyaránt élesen bíráló lelkészi és világi csoportok. Súlyukat növelte, hogy ezek a tiltakozások eljutottak azon nyugati egyházvezetőkhez is, akiket a kommunista egyházpolitika sikerének, nemzetközi elfogadottságának, a vallásszabadság demonstrálásnak szándékával Magyarországra szervezett nemzetközi ökumenikus rendezvények résztvevőiként hívtak 1955 őszen, illetve 56 nyarán Magyarországra. Így 1955 szeptemberében a Budapesti Teológiai Akadémia centenáriumi ünnepségére érkezett nyugati egyházi személyiségek titkon tudomást szerezhettek az akkor egy hónapja letartóztatott két tiszántúli segédlelkész esetéről, akiknek az volt a „bűnük”, hogy memorandumot szerkesztettek (és juttattak el többeknek) a kötelező tsz-prédikációk ellen. S ekkor jutott el — szintén konspiratív körülmények között — néhány nyugati meghívotthoz a budapesti teológusok és lelkészek által készített Hitvalló Nyilatkozat, amelynek mintájául a hitleri Németországban üldözött Hitvalló Egyház híres Barmeni Nyilatkozata szolgált. A nyilatkozat szerzői határozottan felemelték a hangjukat az egyházkormányzat teológiai állásfoglalásaival és antidemokratikus hatalomgyakorlásával szemben. A deklarációt 1956 nyarára, amikor az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága mintegy 100 küldött részvételével soros ülést tartotta Galyatetőn, már több nyelvre lefordították, és széles körben ismertté vált. A galyatetői rendezvényt még egy a pártállammal együttműködő egyházi vezetők számára igen kellemetlen esemény zavarta meg. Pap László a budapesti teológiai akadémia dékánja, a dunamelléki egyházkerület főjegyzője, és az EVT KB tagja kezdeményezésének és ügyes politikájának köszönhetően elkerülhetetlenné vált, hogy Galyatetőre egy látogatás erejéig meghívást kapjon a Leányfalun visszavonultságban élő Ravasz László is. Ravasz galyatetői látogatása előtt „Memorandum a református egyház helyzetéről 1956 nyarán” címmel igen kritikus helyzetértékelést készített. Írását megküldte mind az ÁEH-nak, mind a Konventnek, s ennek alapján tartotta meg beszámolóját az EVT ülésén is, nem kis viharokat kavarva az egyházvezetés és az állami egyházpolitika berkeiben.

Az egyházaknak tett taktikai engedmények sorába tartozik, hogy Pap László közbenjárására a galyatetői tanácskozás előtt szabadlábba engedték a KIE perben elítélt Teleki Lászlót. (Igaz ugyan, hogy Pap Béla szabadlábba helyezését ekkor sem sikerült elérnie.) Igazi szenzációt és komoly politikai következményeket azonban mégiscsak Ordass Lajos ügye hozott, akit az EVT, illetve a Lutheránus Világszövetség közbenjárására a Legfelsőbb Bíróság felmentett. Az evangélikus egyház pedig október elején hatálytalanította a püspök elmozdítását hivatalából.

Folytatjuk

A Túróczy-hagyaték Alapítvány

Huszonhatan gyűltünk össze augusztus 25-én a sajtónkban is közzétett meghívóra Budapesten arra a tanácskozásra, amelynek célja Túróczy Zoltán néhai püspökünk életének és szolgálatának, gazdag irodalmi hagyatékának feltárása, gondozása és hozzáférhetővé tétele egyházunkban a ma embere számára. Az elmúlt másfél évtizedben jelentek meg az egyház közelmúltjával, s benne Túróczy Zoltán szolgálatával is foglalkozó tanulmányok, de szolgálatának ellentétes – elismerő, ill. kritikus – értékelése a mai napig fennáll. 2002-ben megjelent egy kétkötetes mű „Isten embere – Túróczy Zoltán evangélikus püspök” címmel, de ennek szerkesztői inkább Túróczy Zoltánt magát kívánták megszólaltatni, kevés teret biztosítottak szolgálatának elemzésére.

Az augusztus 25-i tanácskozáson határozat született a „Túróczy-hagyaték Alapítvány” megalakításáról, s döntés született arról, hogy az alapítvány nem zárt lesz, hanem nyílt, csatlakozni lehet hozzá. Kialakult az alapítók köre (mintegy másfél millió Ft induló összeg felajánlásával), és összeállt a hattagú kuratórium, amelynek feladata az alapítvány céljainak megvalósulására irányuló munka szervezése és a rendelkezésre álló anyagiak tervszerű, hatékony felhasználása. Az alapítók köréhez tartozók és a kuratórium tagjainak munkája önkéntes társadalmi munkának tekintendő, az Alapítványtól anyagi juttatásban nem részesülhetnek. A jelenlevők között többen is jelezték, hogy majd dolgozni kívánnak az alapítvány céljainak megvalósulásáért. Természetesen ahhoz, hogy hivatalosan is működhessek az Alapítvány, még meg kell történnie a cégbíróági bejegyzésnek.

A lehetséges tennivalók között van szakmunka, pl. „ömlesztett” levéltári anyagok feldolgozása, darabonkénti szakszerű leírása. Van olyan feladat is, amelyhez csak jóakarat kell, pl. fényképek összegyűjtése (vagy csak felajánlása), a püspök szolgálata kapcsán írt régi újságcikkek felfedezése. Ezek esetében ma a fénymásolás vagy újrafényképezés lehetővé teszi az eredeti emlék további megőrzését. A püspök nemzedéke már aligha él. A vele kapcsolatban állt fiatalabbaknak vagy az elhunytak családjának birtokában lehetnek levelei, akár lelképásztori levelei, amelyeket az utódok esetleg már nem értékelnek, és könnyen a tűz martalékává válnak. Túróczy püspök közvetlen munkatársai emlékeztek arra, hogy hacsak tehetné, minden hozzá érkezett levélre aznap válaszolt. Minden olvasónkat kérjük: segítsenek!

A Túróczy család jelenlevő tagjait, püspökünk egykor fiatal munkatársait, papjait, s az utódokat, akik hallottak róla, vagy igehirdetéseit olvasták, áthatotta az a bizonyosság, hogy Túróczy Zoltán szellemi hagyatékából ma is a *viva vox evangelii* szólít meg bennünket: *„Ne feledkeztek meg vezetőitekről, akik az Isten igéjét hirdették nektek. Figyeljetek életük végére, és kövessétek hitüket. Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz”* (Zsid 13,7-8).

Jankovits Béla

Gondolatok az „Igazság és kiengesztelődés” című könyv olvasásakor

Igazság és kiengesztelődés - Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai, történeti, etikai és gyakorlati kérdései - Előadások 2005 Őszén - (Szerkesztő: ifj. Fabiny Tibor) Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület - Budapest, 2006

*„...a múltat végképp eltörölni...”
„A múltat nem lehet lezárni!”*

„Igazság és kiengesztelődés. Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai, történeti, etikai és gyakorlati kérdései” címen jelentette meg az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület (EBBE) 2006-ban a 2005 őszi tartott sorozatának előadásait. A kötet megjelentetésével is szeretnék elősegíteni egyházunk közelmúltjának tisztázását, a benne való tisztánlátást. Az előadás-sorozat létrejöttében nagy szerepe volt annak, hogy az országos közgyűlés 2005 tavaszán létrehozta a jogászból, teológusból, történészből, levéltárosból álló tényfeltáró bizottságot, melynek feladatául az ügynökmúlttal gyanúsított evangélikus egyházi személyek iratainak feldolgozását adta. Hogy ebben a munkában mennyi nehézséggel kell szembenézni, mutatja a bizottság nyilatkozata: „A levéltári kutatások eddigi eredményei alapján látjuk, hogy egyházunk egésze komoly kihívás előtt áll: nem lesz könnyű szembesülni azokkal a tényekkel, amelyek napvilágra kerülnek.” Később: „Tudatában vagyunk annak, hogy tevékenységünk sokaknak fájdalmat fog okozni egyházunkban... A múlttal való szembenézés nélkül ma sem juthatunk el a megtisztulásig.” (Ev. Élet 2006. június 25.)

A múlttal való szembenézés! Itt szeretnék visszautalni az írásom elején található két idézetre. Az egyik az Internacionálé részlete, a másikat egy zsinati tag mondta jó tíz évvel ezelőtt. Első látásra egymásnak ellentmondanak, pedig ugyanazt mondják: a múlt nem érdekes, nem kell vele foglalkozni, a jelen és a jövő a fontos. De lehet-e a múlt, a múltval való emlékezés, annak ismerete nélkül élni?! Nem az lesz-e a büntetésünk, hogy újra elkövetjük ugyanazokat a hibákat, bűnöket? Mert „azok, akik nem tanulnak a múlt hibáiból, arra ítéltetnek, hogy megismételjék azokat.” (G. Santayana) Jövőt tervezni csak a múlt tanulságainak levonása után szabad.

Megismerendő múltunkhoz tartozik az ügynökkérdés is. Nem lehet, nem szabad túllépni rajta, mert ha nem tárjuk fel, súlyos teherként fogjuk cipelni magunkkal az elkövetkező időben. Példaként említhetem azt az esetet, amikor évekkel ezelőtt döbbenetes erővel hatott rám egy fiatal kollégám kijelentése: a teológián még a 80-as évek végén is próbálkozott az ÁEH teológusok beszervezésével. Tehát nemcsak teológus koromban, a 60-as évek második felében. Akkor számon tartottuk, kik figyelik, hogy mit beszélünk, kik járnak - nyíltan! - az ÁEH-ba, ki máshova. Igyekez-

tek megalapozni a „karrierjüket” ezzel is. Mi lett velük? Hallani hangjukat? Még nem hallottuk tőlük: bocsássatok meg! Pedig azok miatt ment tönkre a különféle együttlétek légköre, akik eszközei lettek az egyházbomboló hatalomnak. Ők azok, akik igyekeznek elbagatellizálni és megosztani áruulásuk felelősségét, és összerosni végrehajtót és áldozatot az illyési idézettel: „mindenki szem a láncban.”

A 24. órában vagyunk. A semmittevés nem vezet az egyház megújulásához. Hány alkalmat elmulasztottunk az elmúlt másfél évtizedben! Ezt ismerték fel tavaly, így jött létre a tényfeltáró bizottság, ennek köszönhető az előadásai és a könyv. A budavári gyülekezet elnöksége írta levelében: „...az ellentmondásos kor feszültségeit csak a teljes igazság feltárásával és megbékéléssel lehet feloldani.” (Ev. Élet 2006. június 18.) Ezt hangsúlyozták az előadók vagy azok, akik már régebben szorgalmazták a tisztánlátást: „Úgy segíthetünk egymásnak, ha Jézustól tanult módon különbséget teszünk a bűnös és a bűn között. S miközben nem engedünk egy jottányit sem eltérni a felismert igazságtól, készek vagyunk bocsánatot kérni és megbocsátani...” (Itzés J.: Keresztyén Igazság, 97. tavasz)

A könyv előszavában *iff. Fabiny Tibor* először arról ír, hogy a diktatúra „puha” korszaka sem volt jobb a „keménynél”, mert a félelem, a demagógia, a manipulálás demoralizált, és lelkiileg nyomorított, ezért nem hallunk bűnvallást. Az 1991-ben induló zsinat bűnvallása is jellegtelen, semmit érő volt. Hogy a múlt feldolgozása eddig nem történt meg, annak szerinte az az oka, hogy „nálunk mintha az áruulás korszakát a gyávaság korszaka váltaná fel”. Ezért van szükség a tényfeltáró bizottság munkájára.

Az alaphangot *Fazakas Sándor* debreceni református professzor előadása adja meg, aki „Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai kérdései”-ről beszélt. Előadásában szól arról, hogy „csak az emlékezés teheti jövőképesé az együttélést, és idézi Adornot, aki szerint „felejtetni csak az áldozatoknak van joga”. Előadásának nagyobb része a bűn - bűnismeret - bűnvallás kérdéskörrel foglalkozik, amelyben a bűn társadalmi-politikai, jogi és főképp teológiai értelmezését tárgyalja, majd a bűnismeret akadályait (elhárítás, általánosítás, körülmények hibáztatása). Hangsúlyozza, hogy a bűnismeret mindig az Isten-ismerettel jár együtt. Bűnvallást Isten előtt és azzal az emberrel szemben lehet tenni, akivel szemben vétettünk. Ezután következhet csak a megbocsátás. - Az újrakezdés lehetőségét a bűnbocsánat adja meg. Az, amikor az ember odaáll Isten elé, és rá meri bízni magát a kegyelemre. Éppen ezért csak az egyház lehet a bűnbocsánat és a megbékélés helye. Azé a megbékélésé, melynek teológiai alapja a bűnhődés. Ősz-i példát hoz erre, majd rámutat arra, hogy Isten egyoldalú cselekvése, amikor Jézus Krisztus értünk halt meg, és megbékéltette Istennel a világot. Hangsúlyozza, hogy „a megbocsátás az egyetlen lehetőség a bűn további terjedésének meggátlására.”

Zenthe Miklós a levéltáros szemszögéből vizsgálja a kérdést. Szól a múltfeltárás nehézségeiről, arról, hogy egyházunkban magánkezdeményezésekkel indult ez a munka, amellyel szemben az egyházvezetés részéről tartózkodás, elhallgatás nyilvánult meg. Szerinte a múltfeltárás legfontosabb feltétele az egyházon belüli közmegegyezés és a nyílt dialógus. Azért is fontos ez, mert az egyházban „jótékony felejtés” figyelhető meg, pedig a felejtés és felejtetés zsákutca, nem vezet sehova.

Az ügynöklistákról megjegyzi, hogy azok forrásértéke és hitelessége ingatag. „Értékük”, hogy miattuk az egyházak lépéskényszerbe kerültek, belátták, kell már

tenni valamit a tényfeltárás ügyében. De jó, ha ebben a munkában megszívlelik a szakértők tanácsát: az ügynökügy megértéséhez a rendszer egészének működését kell feltárni, megismerni.

A nemzetközi tapasztalatokról szólva német példákat hoz, majd a magyar egyházi múltfeltárás kérdéseit taglalva sorolja fel a szerzőket, és teszi fel azokat a kérdéseket, amelyekre a választ a kutatásnak kell megadnia: „Reálpolitikusok voltak-e az egyházi vezetők, vagy a diktatúra diktálta a játékszabályokat? Az államnak tett engedményeket sikerült-e az egyház érdekében elért eredményekkel ellensúlyozni? Az enyhülést követően nem került-e túlságosan közel egymáshoz az egyházi és az állami vezetés?” Később: „Kiszolgálás vagy szolgálat volt-e a szolgálat és diakónia teológiája?”

A múltfeltárás teendői között szól a források összegyűjtéséről, a különféle feldolgozásokról, kiadásokról. Összegzésében hangsúlyozza: „nincs más választásunk, mint rálépni a múltfeltárás hosszú és rögös útjára.”

A hozzászólások közül kiemelem Nagy Gyula püspök egy mondatát: „Az állammal való együttműködés nem azonos a besúgással.” Érdemes elgondolkodni ezen. Valamint azon is, hogy milyen megvilágításba állítják ezt a bizottság azóta végzett kutatásai?

Csepregi András a közelmúlt feltárásának etikai kérdéseiről beszélt. A következő kérdésekre próbált válaszolni: Miért kérdezzünk? Mit kérdezzünk? Kik vagyunk, akik kérdezzünk? Az utóbbi kérdéssel kapcsolatban teszi fel a nyugtalanító kérdést: „az a magatartás, amit bennük (ti. az ügynökökben, együttműködőkben) kárhoztatunk, és aminek rossz következményeitől mai egyházi életünket legalább részben meg akarjuk tisztítani, tőlünk, kérdezőktől, teljesen idegen-e?” Később azt kérdezi: azokról, akik „társaik ellenében az igazságtalanság eszközeivé lettek, kimondhatjuk-e, hogy nekünk ebben semmi részünk nem volt?” - Azért idéztem ezt a részt, mert összemosást látok benne. Annál is inkább, mert a feltárás akadályainak taglalásakor a félelemtől és a felelősség elhárításáról szólva megemlíti a „leszámlálási vágy”-at is, amelyet ott érez a levegőben.

Az igazság és kiengesztelődés közösségéről szólva Bibót idézi, majd Bonhoeffert az olcsó kegyelemről. Luthert kritizálja, teológiájában veszélyesnek tartja azokat az elemeket, melyek dualista értelmezést tesznek lehetővé. Végül a kiengesztelődés perspektíváját írja le.

Mirák Katalin történészként a múlt feldolgozásának gyakorlati kérdéseit taglalta. A bizottság munkájának a célja az evangélikus egyház és a kommunista állam egyházpolitikája, illetve az állambiztonság közötti viszony feltárása. Szólt az eddig elvégzett munkáról, a bizottság előtt álló feladatokról, a munka nehézségeiről, az 1945-90 közötti időszak korszakolásáról, az egyes korszakok állambiztonsági módszereiről és azokról az alapelvárásokról, amelyeket munkájukkal szemben támaszt.

Kertész Botond a levéltári forrásokról szólva megállapította, hogy a bizottság munkájának sikerességét a ráfordított munka és energia mellett legalább annyira a felhasználható források határozzák meg, amelyek különféle levéltárakban találhatók meg. Figyelni kell arra is, hogy sok fontos ügyről nem született írásos dokumentum. Végkövetkeztetése ezek után: „A végeredmény nem lesz tökéletes, de hiszem, hogy közelebb fogunk jutni az igazsághoz, és jobban megismerhetjük egyházunk történetét.”

Balás István jogászként számba vette mindazokat a pontokat, amelyek alapján egyházi személyeket is perbe foghattak, elítélhettek. Igaz, 1976 után már lelkészt nem ítélték el ezek alapján, de egészen 1989-ig érvényben voltak. A 70-es években módszert váltottak: „Szalonképesebbnek tűnt, ha az addigi nyílt erőszak helyett a kényelmetlen egyházi személyek megtörését vagy eltávolítását az addigra már behálózott és kézben tartott egyházi vezetőkre bízzák.”

A könyv függelékében Köbel Szilvia történész egy írása, ifj. Fabiny Tibor Miklós Imrével folytatott beszélgetése és prédikációja kapott helyet.

Ezek közül *Köbel Szilvia* írására szeretnék utalni, aki hangsúlyozza, hogy a korszak kutatásához elengedhetetlen az akkori rendszer struktúrájának megismerése. A történelmi körülmények leírása után az ÁEH és a BM III/III-as csoportfőnökség feladatát részletezi, és az egyházunkkal kapcsolatos dokumentumokat közöl. Két dokumentum Káldy püspökkel kapcsolatos, a harmadikat egy ügynökjelölt írta 1968-ban, akit be lehet azonosítani.

Köbel Szilvia szerint egyházunk szakmai és erkölcsi példát adhat, ha a korszak egyházpolitikáját korrektül, indulatoktól és személyeskedésektől mentesen értékeli ki.

*

Ezt a könyvecskét végigolvasva, egyes részekre újra és újra visszatérve, az elmúlt korszak ügyeiből mind többet megismerve az a gondolat foglalkoztatott, hogy nem lenne-e jobb mégis az egész múltat elfelejteni, s ezzel lezárni? Mennyi megalkuvás, gyávaság, előny- és haszonszerzés motivált embereket, akik megszavazva, megfélemlítve vagy önként lettek kiszolgálói egy olyan rendszernek, amely a lelkek megtörését tartotta a legfontosabbnak. A kérdés, amely minden ilyen esetben felmerül az, hogy mi a fontosabb: az igazság vagy az egzisztencia, az igazság vagy a karrier, az igazság vagy ami hasznos nekem? - Azért van szükség a múlt még oly rejtett részeinek megismerésére, feltárására, hogy az igazság győzzön, és tiszta szívvel tudjuk egymásban vállalni a testvért. „Mi lenne belőlünk emlékezet nélkül?” (Borges)

Boleratzky Lóránd

A „diakóniai teológia” — ahogy Vajta Vilmos látta

Vajta Vilmos: *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben* - Fordította: Gazdag Zsuzsanna - Luther Kiadó Budapest, 2006.

A közelmúltban jelent meg Vajta Vilmosnak a diakóniai teológiát elemző, német nyelven írt munkájának¹ magyar fordítása, amelyben a szerző igen alaposan veszi szemügyre ezt a magyarországi evangélikus egyházban széles körben elterjedt teológiai irányzatot.

Vajta Vilmos az evangélikus teológusok sorában kiemelkedő helyet foglal el, és álláspontja iránymutatónak tekinthető. Sajnálatos, hogy csak 19 év elteltével került sor ennek az alapvető munkának a megjelentetésére annak ellenére, hogy Vajta Vilmos 1989-ben a budapesti Teológiai Akadémián történt díszdoktori avatásának előfeltételül szabta a könyv magyar nyelvű kiadását, s ennek a feltételnek az elfogadását püspöki ígélet is megerősítette. A könyv kiadásának a késése mögött a diakóniai teológia továbbélését segítő szándékot gyaníthat az ember. Hiszen az időhúzással a hazai teológiai eszmecseréből Vajta alapos és részletes bírálata került kikapcsolásra.

Annyi tény, hogy az evangélikus egyház akkori vezetősége Vajta Vilmos kritikai álláspontját negatívan fogadta. Legfőbb érvük az volt, hogy Vajta professzor több mint négy évtizede Nyugaton él, és a kiváló teológust személyében igyekeztek hiteltelenné tenni, anélkül azonban, hogy a könyvében foglaltakat alapos szakmai elemzésnek vetették volna alá.²

A most megjelent fordítás az eredetihez képest néhány lábjegyzettel kiegészült és pontosult. Sajnálatos viszont, hogy a tartalomjegyzékben az I. rész alpontjainak oldalszám megjelölése kivétel nélkül hibás, és a II. rész 5. pontjának oldalszáma is rossz. Ennél is súlyosabb problémát jelent azonban a kötet (ti. a magyar fordítás) címe. Míg a német eredetiben a külső borítón a *diakóniai teológia* (*diakonische Theologie*) dőlt betűvel van szedve, a belső címlapon pedig idézőjelben („diakonische Theologie”), a magyar fordítás mindkét helyen kurzív betűtípus, illetőleg idézőjel nélkül hozza a címben a diakóniai teológia kifejezést. Ezzel pedig azt a látszatot kelti, mintha Vajta Vilmos a könyvével az ún. diakóniai teológiát akarná értékelni és méltatni, holott ennek pontosan az ellenkezőjéről van szó. Nem ellenségesen, de nagyon keményen kritizálja a diakóniai teológiát, és mutatja ki alapvető tévedéseit. A fordítónak vagy a kiadónak ez az eljárása azért is érthetetlen, mert Terray László, aki ismerte az ügyben Vajta Vilmos álláspontját, időben figyelmeztette az illetékeseket a kötet címével kapcsolatos nyomdatechnikai problémára.³

¹ Vilmos Vajta: *Die diakonische Theologie im Gesellschaftssystem Ungarns* - Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 1987.

² Pátkai Róbert: A diakóniai teológia nyugati megítélése - *Koinonia*, 2005/65.

³ Terray László személyes közlése.

A magyar fordításban 210 oldalas tanulmány két részre oszlik: az első a „diakóniai teológiával”, a második pedig a „dialógus teológusok és marxisták között” témával foglalkozik.

A diakóniai teológia eredetéről és alap gondolatairól szóló rész először a reformátusoknál kialakult „szolgáló egyház teológiáját” tárgyalja. Megállapítja, hogy a diakóniai teológia alapjaiban megegyezik ezzel. Az evangélikusoknál azonban a helyzet másképp alakult, és ez az egyház politikai problémáival, elsősorban az iskolák államosításával és Ordass Lajos püspök hivatalából való eltávolításával függött össze.

Káldy Zoltán a diakóniai teológia első felvázolásához csak 1964-ben jut el. A későbbiekben aztán a kifejezést sztereotip módon használja. Vajta az egyeduralomra jutott diakóniai teológiát így jellemzi: „A diakóniai teológia hivatkozási pont lesz, bizonyítékul szolgál, hogy az egyház helyes kapcsolatban áll a társadalommal. A diakónia útja az egyedül igaz út, a többi tévút.” Káldy jogosnak találja azt az állami követelést, hogy az egyház vezetésének olyan személyekből kell állnia, akik jó kapcsolatban vannak az állammal. Ez esetenként az államhatalom kiszolgáltatását jelenti.

Mivel a diakóniai teológia a keresztyén hit egészének értelmezésére tart igényt, ez azt a veszélyt jelenti, hogy a szeretetszolgálatra használt kifejezés az egész teológiára vonatkozó értelmet hordoz magában. Krisztológiájának középpontjában Krisztus mint diakonosz, mint szolgál áll. Ezáltal a sokrétű bibliai üzenet leegyszerűsítése történik, amint azt Dóka Zoltán is kiemelte Nyílt levelében.⁴ Elmaradt azonban a diakónia pontos megfogalmazása.

Káldy az egyház feladatát az evangélium hirdetése mellett, vele egyenrangúan, a diakónia gyakorlásában látja. Szerinte, ha az egyház csak az evangéliumot hirdeti, nem tekinthető egyháznak. Ez azonban ellenkezik az Ágostai Hitvallással és tévtanítás, mert nem tesz különbséget Isten és az ember cselekvése között.

Vajta Vilmos megállapítása szerint a diakóniai teológia a magyarországi evangélikus egyház múltját sok tekintetben átértékelte. Ottlyk Ernő az egyháztörténet-írás bázisául a diakóniai teológiát tette meg, amelyet szükségesnek tartott egyeztetni a szocialista történetírással. Az egyháztörténet súlypontja a háború utáni „forradalmi helyzettel” került a középpontba. Pedig nyilvánvaló, hogy nem mindenben terhelő a múlt.

Az 1966-ban elfogadott „Zsinati ünnepélyes nyilatkozat” hamis politikai állásfoglalás. Az új út a szocializmus feltétlen igénylése, a jövő társadalmi rendje, ahol megszűnik a kizsákmányolás és megszűnnek a háborúk. Vajta szerint a diakóniai teológiát egy társadalmi rend szolgálóleányának lehet tekinteni.

Az igazi veszély abban mutatkozott, mint ezt Dóka Zoltán is megtapasztalhatta, hogy a diakóniai teológia kritikussait államellenesnek diszkriminálták. Az egyház vezetőit védte ez az ideológia, másokat üldözni lehetett ennek kritizálása miatt. Ennek érdekében állt a cenzúra, amely ugyan utóbb öncenzúrává módosult. Az evangélium totális igényét nem szabad felcserélni egy teológiai rendszer totális igényére. A teológia igazában csak szabad partnerként tud segíteni a társadalom életében.

⁴ Dóka Zoltán: Nyílt levél in: Keresztyén Igazság 1989. szeptember 26-31. 1.

Vajta Vilmos tanulmányában külön-külön részletesen vizsgálat tárgyává teszi a Káldy által elutasított és a hierokrácia, a konformizmus, a gettó egzisztencia és az ellenállás fogalmával jelzett „tévutakat”.

A diakóniai teológia alapvető tévedését Vajta végül is abban látja, hogy „krisztológiája Krisztust elsődlegesen *exemplumként*, azaz mint az emberi, társadalmi cselekvés példáját szemléli, ezzel szemben Krisztust *szakramentumként*, azaz váltságművét a világ Megváltójaként csak feltételezi, de diakóniai értelemben nem magyarázza... Luther krisztológiája szerint Krisztus csak akkor szolgálhat *exemplumként*, ha váltságművét *szakramentumként* (a megváltás titkaként) a hitben elvégezte. Krisztus — mint diakonos — csak mint váltság, az emberi társadalom gyógyulása lesz példaadóvá, ha őt mint a világ bűneiért kivégzett Megváltót hirdetik, és a hitben elfogadják. Különböztetve őt csak erkölcsprédikátorrá és jócselekedetek végrehajtójává tesszük.” Ebben rejlik a diakóniai teológia dogmatikai hiányossága, amely félrevezető Krisztus üdvösségszerző művére nézve.

A teológusok és marxisták közti dialógus, amelyről a könyv második része szól, először a nyolcvanas években bontogatja szárnyait. A reformátusokkal 1981-ben Debrecenben létrejött dialógust két évvel később a soproni, majd a budapesti követte, ahol az evangélikusok és a marxista filozófusok találkoztak.

A szocializmusba való átmenet kezdetén a marxisták a vallás társadalmi alapjainak a megszűnésével számoltak. A fejlődő szocialista társadalom építésének szakaszában azonban a marxisták többé már nem kísérik meg a vallás kihalásának idejét megjövendölni. Különbséget tesznek azonban világnézet és ideológia között. Az elsőt a végső, az utóbbin az ennél tágabb értelmezést, nevezetesen azt érteve, hogy az ideológiák nem minden vonatkozásban zárják ki egymást. Vajta Vilmos felveti a kérdést, hogy kitűzhető-e célként egy olyan dialógus, amely ne érintkezhetne az ideológiában tükröződő világnézeti előfeltételekkel. Nyitott maradt a kérdés, hogy végül is a dialógus útján nem az egyháznak a marxista társadalmi rendszerbe történő beolvasztásáról van-e szó. Annyi tény, hogy az egyház integrációját a hatalom szemszögéből eredményesen megoldották, az egyház szempontjából azonban nem, mert kiiktatták belőle az egyház isteni-transzcendens megbízatását.

Vajta szerint a dialógus eredményeit nemcsak a magyarországi egyház és társadalom számára tartották jelentősnek. A Magyarországon megtalált megoldás nemzetközi jelentőségét is felismerték, mert így egy átgondolt programmal befolyásolhatták az ökumené keretében a külföldi egyházakat is. Az emberiség nagy kérdései közül, amelyeket a diakóniai teológia az ökumenikus kapcsolatokban újra meg újra szóba hozott, a béke kérdése játszott a legnagyobb szerepet. A könyv ezzel a kérdéssel is részletesen foglalkozik, s rámutat arra, hogy csak az a béke lehet tartós, amely igazságon és egyenlőségen alapul. Ezért a régi közmondás talán így lenne igazán helyes: *Si vis pacem, para iustitiam*. Igazságosság nélkül nem lehet béke; az alapvető emberi jogok figyelembevétel nélkül nem lehet igazságosság; szocio-ökonómikus és emberi fejlődés nélkül az egyes országokban és nemzetközi szinten nem lehet sem béke, sem igazságosság. Erről a problematikáról azonban az egyházak sokszor hallgatnak a nemzetközi békekonzferenciák szintjén is.

Utószavában a könyv írója kiemeli, hogy értekezése arra a teológiai jelenségre vonatkozik, amelyik magát diakóniai teológiának nevezi. Ezt a teológiát nem kell a konkrét gyülekezeti élettel azonosítani, bár a hatalom birtokosai a teológiájuk

és a gyülekezetek kegyességi élete közötti különbségtételt nem tudták elfogadni. Ez kitűnt az 1984. évi budapesti világggyűlés kapcsán, amikor nem nyílt lehetőség a helyi teológiával történő eszmecserére. Az egyházak közötti testvéri közösség azzal sérült, hogy el akarták hallgattatni a kritikát és a teológiai gondolkodás indítékainak közelebbi kutatását.

Vajta Vilmos értekezését a diakóniai teológiáról a kritikai szolidaritás motiválja, s így valósul meg benne „a teológiának az a feladata — minden hamis reménységtől megszabadítva —, hogy minden társadalmi rendszerben rámutasson arra, amit a nagygyűlés témáján keresztül 1984-ben Budapesten hirdetni akart: „Krisztusban — remény a világnak’.”

Göllner Pál levele

Tisztelt Szerkesztő Úr! Kedves Gábor!

Érdeklődéssel olvasom a Keresztyén Igazság cikkeit. Hiánypótló így többek között a múlt tárgyyszerű bemutatásának minden megnyilatkozása a folyóiratban. A legutóbbi szám olyan témákat vett elő, amelyeket személyesen is átélhettem, illetve szereplőit ismerhettem (Dóka-ügy, Testvéri szó, Danhauser László).

A történelmi feltárás és értékelés fontosságának hangsúlyozása mellett engedjetelek meg két megjegyzést. Remélem, hozzájárul a teljesebb képhez és a keresztyén igazság szerinti gondolkodáshoz.

Az első Káldy Zoltán püspök ténykedéséhez kapcsolódik. Komoly károkat okozott az egyház életében, embereket alázott meg, sőt félreállított, sokaknak egzisztenciális nehézségeket, nyomorúságot idézett elő. Indítékait is érzékeljük. Az okozott károk nagy része már nem is hozható helyre. Megfogyva és megtörve folytatja egyházunk tovább az életét. Ezek az önkényeskedések miatti fájdalmas események olyan tények, amelyek nem tussolhatók el, nem is szabad hallgatni róluk, mintha meg nem történtek volna.

Mégis egy dolog nem hagy nyugton a múlt felidézésekor. Az 1984. évi LVSZ nagygyűlés után a püspök ágyának dőlt. Betegségéből nem is épült fel. Aztán eltemették. Később hallottam, hogy halálos ágyán összetört, és bűnbánatot tartott. Egy öt meglátogató — állítólag nem a holdudvarához tartozó — lelkész társa feloldozta őt, és hirdette neki a bűnbocsánatot. Ha ez igaz, akkor az Úr nem kárhoztatja őt többé. Ez esetben mi se kárhoztassuk őt. Pedig sok kárt okozott. Ha feltárjuk a múltat, benne a püspök szerepét is, fontosnak tartom ennek a bűnbocsánatnak mindenkor hangoztatását. Ettől még a korábbi bűnök következményei részben egészen megmaradtak, rombolást okoztak. Ez a történelmi tanulság és a jelenlegi egyház terhe. Lássuk meg, hogy Isten még a püspöknek is megbocsát, ha bűnbánatot tart. De itt már nem elsődlegesen a püspökről van szó, hanem Urunkról, aki

kész megbocsátani a mi bűneinket, az én bűneimet, ha töredelmes szívvel járulunk eléje szabadításért. Jó lenne ezt a lelkigondozói eseményt is feltárni, jóllehet ez nem tartozik a klasszikusan vett egyháztörténeti kategóriába. Isten azonban a történelem Ura is, mi pedig az Ő bűnbocsánatából élünk.

A második megjegyzésem Danhauser László írásához kapcsolódik. Nagyon szerettem Laci bácsit, akivel a bakonycseryei száműzetésének idején lehettem kapcsolatban. Laci bácsi nagyon szerette Urát. Amikor nyugdíjba ment (1980 táján?), a búcsú-istentiszteleten esperese méltatta őt húszéves cseryei szolgálataért. Laci bácsi lehajtott fejjel hallgatta a szavakat. Aztán csak ennyit mondott: Néki növekednie kell, nekem pedig alábszállnom. Aztán évekkel később elkövetkezett Scholz László lelkész rehabilitálása a zuglói templomban, 1988. május 8-án. Laci bácsi kicsit késve érkezett a templomba, hogy részt vegyen lelkészjárása ünnepén. A templom bejáratánál köszöntöttük egymást. Kérdeztem tőle, mikor lesz az ő rehabilitálása. Csodálkozva nézett rám: "... nekem nincs szükségem erre. Örülök, hogy Krisztusért szenvedhettem." — Sokszor jut eszembe Laci bácsi válasza. Megosztom ezt most másokkal is.

Az Úr áldja meg az OLBK tagjait, valamint a közösség és a folyóirat további szolgálatát.

Budapest, 2006. augusztus 8.

Göllner Pál

Válasz Göllner Pálnak

Kedves Testvérem! Kedves Pali!

Köszönöm leveledet. Mindig öröm, ha folyóiratunk cikkeire olyan visszajelzések érkeznek, amelyekből kitűnik, hogy mondanivalónk nem pusztába kiáltott szó, hogy írásaink érdeklődő és értő olvasókra találnak.

Leveled komoly és fontos teológiai kérdéseket érint, s alkalmat kínál arra, hogy válaszomban néhány gondolattal reagáljak ezekre. Megpróbálom röviden összefoglalni mondanivalómat.

A Káldy Zoltánnal foglalkozó soraidban egyrészt felemlégeted a püspöki szolgálattal kapcsolatos negatívumokat, amelyek szerinted sem tussolhatók el. „Nem is szabad hallgatni róluk, mintha meg nem történtek volna” — írod. Ugyanakkor szükségesnek látnád az információid szerint nagyon pozitív „lelkigondozói esemény” feltárását, sőt „mindenkori hangoztatását” is, hogy tudniillik Káldy Zoltán testvérünk úgy készült a halálra, hogy megbánta vétkeit, és az „őt meglátogató — állítólag nem a holdudvarához tartozó — lelkészjárása feloldozta őt, és hirdette neki a bűnbocsánatot”. Soraidból kitűnik, hogy ennek a kettőnek, a negatívumnak és a pozitívumnak együttes látása nyugtalansággal tölt el.

Azt gondolom, hogy a Káldy Zoltánról írottakban érzékelhető feszültséget csak akkor tudjuk feloldani, ha Luther szellemében különbséget teszünk — a konkrét esetben — Káldy „életműve” és személyének Isten előtti helyzete között. Egyéb-

ként Gerhard Ebeling ír arról Luther - Bevezetés a reformátor gondolkodásába c. tanulmányában (magyarul: a Magyar Luther Könyvek 6. kötete), hogy a reformátor teológiai gondolkodásában milyen fontos szerepet játszott a megkülönböztetés (különbségtétel). Erre figyelve próbálok keresni a leveledben felvetett kérdésre.

Ami Káldyval kapcsolatban látható és emberileg vizsgálható, az az ő (némileg elnagyoltan fogalmazva:) püspöki ténykedése. De ettől meg kell különböztetni az ő személyes viszonyát Istenhez. Míg az előbbi kritikailag vizsgálható és mérlegre tehető, az utóbbi kívül esik az emberi ítéletalkotás körén. Ha ezt komolyan vesszük, akkor annak, amit Te igényelnél (amennyiben információd az eset megtörténtéről hitelesnek bizonyul), egy életrajzban lehetne esetleg helye, nem pedig a Káldy püspöki ténykedését elemző tanulmányokban. Más szóval: személyének (hitének, szándékainak, indulatainak stb.) megítélése egyedül az Úristenre tartozik, mi csupán a „művet” (Werk), vagyis tevékenységét vizsgálhatjuk és tehetjük mérlegre. Eközben persze tudnunk kell, hogy e tekintetben is „töredékes az ismeretünk”. És nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy amikor valakinek — ebben az esetben Káldynak — a tevékenységét, cselekedetét kritikailag vizsgáljuk, és bizonyos megállapításokat teszünk róla, elmarasztaljuk vagy pozitívan értékeljük, ez semmiképpen sem érhető úgy, és nem is keltheti azt a látszatot, mintha ezzel a véleménnyel az ő végső sorsára vonatkozó ítéletet akarnánk kimondani. Az egyedül az Úristen kezében van. Természetesen, ha tényleg az Úristennel és emberekkel megbékülve, bűnbocsánatot nyerve indulhatott a végső útra, akkor ez Urunk hatalmáról és irgalmáról tanúskodik, s mindnyájunkat hálaadásra indíthat.

Fontos szempontnak érzem még azt is, hogy különbséget kell tennünk — most általánosabban fogalmazva a témát — az ember, adott esetben egy egyházi vezető **tettei és tanítása között**. A tetteivel (és ide tartozik bizonyos értelemben a talán sértő vagy bántó beszéd is!) kapcsolatban helye van és lehet a bocsánatkérésnek és megbocsátásnak. De alapvetően más a helyzet a „tanítással”. Mert amennyiben a tanítás hamis, azt nem lehet bocsánatkéréssel elintézni. Téves voltát, hamisságát le kell leplezni, helyre kell igazítani, mert — az Ágostai hitvallás VII. cikkének értelmében — csak a tisztán hirdetett evangélium tartja meg a Krisztus népét. Ezért nélkülözhetetlen a számára a teológia, amelynek „a funkciója az egyházban éppen az, hogy mindig újból tudatosítsa az evangélium örömeit a hit által vezérelt, a Szentlélek által megvilágosított értelem segítségével, és így öröködjék az ígéhirdetés tisztasága, a ‚tisztá’ és ‚egészséges’ tanítás fölött, és visszautasítsa az evangélium minden meghamisítását a hamis tan és a belőle folyó helytelen keresztyén életgyakorlat által” — amint Karner Károly írja a Bevezetés a teológiába c. munkájában (Budapest, 1954. 73. l.). Egyházunk közelmúltjára gondolva mondom: ez a kritikai teológiai szándék munkált Dóka Zoltán Nyílt levelében és a Testvéri szóban, és például a Keresztyén Igazságban napvilágot látott sok más írásban is, amikor a Káldy által hivatalos rangra emelt diakóniai teológiával és egyházi életünk problémáival foglalkoztunk.

A másik kérdés, amit leveled a Danhauser Lászlótól közölt írás kapcsán felvet, az egyházi rehabilitációk dolga. Az általad felidézett emlék szerint Danhauser László Scholz László zuglói „rehabilitációja” alkalmával nagyon szerényen s igazán keresztyénnek tetsző módon azt mondta, hogy neki nincs szüksége rehabilitációra, s

örül, hogy Krisztusért szenvedhetett. Most eltekintve attól, hogy az a zuglói alkalom valóban rehabilitációnak tekinthető-e, az a véleményem, hogy itt (is) tetten érhető a rehabilitációval kapcsolatos vélemények kuszasága. Az ügyvel kapcsolatos tisztánlátás érdekében hadd idézzek Dóka Zoltánnak a saját „rehabilitációjával” kapcsolatos írásából (megjelent a Keresztyén Igazság Új folyamának 1-2. számában - 60. l.). Ez a gondolatmenet nemcsak az elvi tisztázást segítheti, de rámutat az egyházunkban történt rehabilitációkkal összefüggő konkrét visszasságokra is:

„A nyilatkozat jellemző példája annak a teológiai bizonytalanságnak, amely e téren is [ti. a rehabilitációk terén - I. G.] uralkodik egyházunkban. A zavar itt abból ered, hogy nem történik világos megkülönböztetés a megbocsátás és a rehabilitáció között. [Kiemelés tőlem: I. G.]

A bűnvallás és a reá válaszul adott megbocsátás minden emberi, jogi fórumtól független, Isten előtt történik a hit jogilag nem biztosítható gyümölcsként a sértő és a sértett között. A rehabilitáció viszont az emberi igazságszolgáltatás jogi aktusa a sértett és a rehabilitálás végrehajtására illetékes jogi fórum között. A megbocsátás feltétel nélküli, mint Isten bocsánata is, amelyből a hit születik. A rehabilitáció érvényessége viszont meghatározott jogi és erkölcsi feltételektől függ, amelyeket az érintettekkel egyetértésben lehet csak kidolgozni. Az egyházvezetőség e feltételek kidolgozását és az érintettekkel való megbeszélést elmulasztotta. Egyszerűen kimondja és ránk kényszeríti a saját érdekhátárai között önkényesen megfogalmazott „rehabilitációt”. Ezzel pedig, a látszat ellenére, csak szaporítja és nem gyógyítja sérelmeinket. Magam az ilyen rehabilitációt megalázónak és ezért elfogadhatatlannak tartanám akkor is, ha felkínálnának illetékességét nem vonnám kétségbe.”

Bizony ezen a téren is van mit átgondolni és tisztázni egyházunk közelmúltjával kapcsolatban.

Hosszúra nyúltak soraim, hosszabbra, mint a te eredeti leveled. ne haragudj ezért. De azt gondolom, hasznos lehet mindannyiunk számára az általad írottaknak a továbbgondolása.

Még egyszer is megköszönve leveledet, testvéri szívvel köszönt:

Győr, 2006. augusztus 17.

Iitzés Gábor

Zusammenfassung

Am Anfang unserer Herbstfolge lesen wir die Predigt von Lajos Ordass aufgrund Mt 18,23-35. Diese hätte eigentlich — wie er selber schreibt — Ende Oktober 1956 gehalten werden doch die Geschehnisse des Krieges haben ihn daran gehindert.

Ausser der Predigt von Lajos Ordass gedenken wir mit drei Schriften der Revolution 1956. Nach den subjektiv gefassten Zeilen von János Ittzés, lesen wir die Studie von Pál Zászkaliczky sen. unter dem Titel "Unsere Kirche in 1956". Schliesslich bringen wir ein Fragment eines früheren auch heute noch aktuellen Schreibens von Zoltán Dóka, das — aufgrund eines Andersen-Märchens — die Verantwortung der Umgebung hervorhebt.

Der Titel des Gedichtes von Ferenc Buda heisst: Gebet in der Morgenröte.

Gábor Ittzés beschäftigt sich in seinem Artikel "Coram Deo" mit der Anthropologie der lutherischen Reformation. Die Studie von Réka Kiss analysiert die protestantische Kirchenpolitik des Parteistaates in den fünfziger Jahren, mit besonderer Hinsicht auf 1956.

In unserer Rundschau spalte berichtet Ottó Tekus über die Túróczy-Nachlass-Stiftung. Béla Jankovits schreibt vom Band "Wahrheit und Versöhnung", Lóránd Boleratzky macht uns dabei mit der ungarischen Übersetzung des Buches von Vilmos Vajta, das sich mit der "diakonischen Theologie" befasst, bekannt.

In unserer Postspalte steht die Reflektion von Pál Göllner auf zwei Artikel unserer Sommerfolge und gibt darauf die Antwort des Redakteurs.

Summary

Our periodical opens with a sermon from Lajos Ordass on the basis of Mat. 18, 23-35. Originally it was meant to be given at the end of October in 1956, but — as he himself comments — "the events of the war prevented me from saying it".

Beside the sermon from bishop Ordass we commemorate the revolution of 1956 with three studies. The subjective lines of János Ittzés are followed by the study of Pál Zászkaliczky Sen. titled "Our Church in 1956". Finally we bring a part of an earlier writing from Zoltán Dóka about the responsibility of the environment — based on a story from Andersen.

The title of the poet Ferenc Buda is "Petition at early Dawn"

The writing of Gábor Ittzés titled "Coram Deo" deals with the anthropology of the reformation of Luther. The study of Réka Kiss analyzes the protestant church policy of the party state in the fifties, with special view on 1956.

In our Review column Ottó Tekus gives account of the Foundation for the Túróczy Legacy. Béla Jankovits reviews the volume titled "Truth and Reconciliation", and Lóránd Boleratzky writes about the Hungarian translation of the book from Vilmos Vajta dealing with "theology of diacony".

In the Post column we can read the letter of Pál Göllner reflecting on two articles in our summer issue, followed by the answer of the editor.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Dr. Boleratzky Lóránd</i> ny. ügyvéd, egyet. m. tanár	Budapest
<i>Buda Ferenc költő</i> , szerkesztő	Kecskemét
+ <i>D. Dóka Zoltán</i> lelkész	Hévízgyörk
<i>Ittzés Gábor</i> ny. lelkész	Győr
<i>Ittzés János</i> püspök	Győr
<i>Jankovits Béla</i> lelkész	Kajárpéc
<i>Kiss Réka</i> történész	Budapest
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>Tekus Ottó</i> ny. lelkész	Győr
<i>Id. Zászkaliczky Pál</i> ny. lelkész	Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i> Nem tudok imádkozni	700,-
<i>Ordass L.:</i> A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
<i>Ordass L.:</i> Vádirat, Korrajz	50,-
<i>Ordass L.:</i> Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
<i>Ordass L.:</i> Akikkel az Úton találkoztam	500,-
<i>Ordass L.:</i> Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i> Hitből élünk	600,-
<i>Ordass-Lyngar:</i> A fákllya, Ifjúsági áhítatoskönyv	450,-
<i>Terray L.:</i> Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
<i>Scholz L.:</i> Tisztítsd meg szívedet	250,-
<i>Scholz L.:</i> Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
<i>Scholz L.:</i> Elveszett és megtaláltatott	150,-
<i>Sólyom J.:</i> Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
<i>Boleratzky L.:</i> Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i> Dr. Luther Márton önmagáról	850,-
<i>Luther M.:</i> 14 vigasztaló kép	250,-
<i>Botta I.:</i> Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
<i>Vajta V.:</i> Hit és élet összecsengése	50,-
<i>Jung E.:</i> Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
<i>Maróthy J.:</i> Szegények szíve, Novellák	700,-
<i>Kendeli-Newman:</i> Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
<i>Rözse L.:</i> A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i> Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
<i>Kaj Munk:</i> Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i> Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Ittzés J.:</i> Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500.-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.200,- Ft.

Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

